

devitrine #3

Congo/ *Decolonizing the library*

Op 8 december opende het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren, na een grondige renovatie, opnieuw de deuren. Een gedroomde aanleiding om met **devitrine #3** de focus op Congo te leggen. Dat gebeurt door drie operaties in de Faculteitsbibliotheek: in de leeszaal zijn een aantal historisch relevante bronnen uit de rijke UGent-collectie samengebracht die sleutelmomenten belichten in de aandacht voor architectuur, stedenbouw en de transformatie van het landschap in (post)koloniaal Congo. Het onderzoek rond Centraal-Afrika dat aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw loopt, wordt gepresenteerd onder de vorm van doctoraten, talloze masterproeven en een reeks boekpublicaties. Tenslotte belicht **devitrine #3** via een eigenzinnige selectie van een 100-tal boeken het recente, vaak nog weinig bekende onderzoek over koloniaal en postkoloniaal Congo, dat inspiratie biedt voor het Congo-onderzoek aan de vakgroep. Door deze boeken op strategische wijze in te voegen in de diverse secties van de Faculteitsbibliotheek (van geschiedenis tot design en kunst, van filosofie, over literatuur tot bouwtechniek), werpt **devitrine #3** een kritische blik op het voornamelijk 'eurocentrische' karakter van onze collectie en, bij uitbreiding, van de disciplines architectuur en stedenbouw.

Curator: Johan Lagae

ten geleide/

Johan Lagae, 5 december 2018

Op 8 december 2018 opende het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren, na een grondige renovatie, opnieuw de deuren. In het najaar van 2018 liep op Canvas de reeks *De kinderen van de kolonie*. Eind 2017 publiceerden twee Nederlandse kunstenaars het boek *Wanneer we spreken over kolonisatie*, waarmee ze het laatste jaar naar diverse musea in Vlaanderen en Nederland op tournee trokken om er gesprekken op te zetten over het thema. Hun initiatief sluit aan op een debat over 'Decolonizing Belgium' dat sinds enige tijd woedt, en waarin de stem van de (jonge) Congolese diaspora steeds sterker weerklinkt. Vanuit een 'historiographical turn' in de kunsten, bieden Congolese en Belgische kunstenaars zoals Sammy Baloji, Sven Augustijnen en Vincent Meessen al enkele jaren een kritische blik op koloniaal en postkoloniaal Congo. Het Belgische koloniale verleden staat met andere woorden opnieuw in het centrum van de publieke belangstelling. Nochtans is deze aandacht niet nieuw. Zo gaf in 2005 de tentoonstelling *Het geheugen van Congo. De koloniale tijd* in het Afrika-museum al aanleiding tot een publiek debat over het thema. Dat was opnieuw het geval in 2010, toen talloze publicaties, tentoonstellingen en allerlei evenementen de 50^{ste} verjaardag van Congo's onafhankelijkheid onder de publieke aandacht brachten. Niet toevallig publiceerde schrijver David Van Reybrouck zijn veelvuldig gelauwerde magnum opus *Congo. Een geschiedenis* in dat jaar.

Er is ondertussen ook een uitgebreide wetenschappelijke bibliotheek bijeen geschreven over het koloniale/postkoloniale Congo. In 1996 werd op initiatief van Jean-Luc Vellut al een bijna 4000 titels tellend bibliografisch overzicht samengesteld met studies die sinds 1960 verschenen over diverse aspecten van de kolonisatie in Congo. Sindsdien is het Congo-onderzoek sterk toegenomen en de historiografische blik op koloniaal en postkoloniaal Congo in belangrijke mate bijgesteld. Wat de recente productie ons leert, is dat het om een complexe geschiedenis gaat die niet in binaire termen van 'kolonisor' en 'gekoloniseerde' valt te schrijven, maar die ook te beperkt blijft als slechts een Belgisch-Congolees perspectief wordt gehanteerd. Wat in Congo gebeurde, was immers onderhevig aan zowel lokale als globale dynamieken. Tal van actoren uit diverse Europese en Afrikaanse landen, maar ook uit Amerika en Azië, bijvoorbeeld, speelden er een rol. Dat zijn aspecten die in het actuele 'Decolonizing Belgium'-debat nauwelijks belicht worden.

De tentoonstelling **devitrine #3** heeft een dubbele opzet. De hier bijeengebrachte en, uiteraard, selectieve verzameling boeken wil vooreerst een blik bieden op de diversiteit en rijkdom van de recente (wetenschappelijke)

literatuur over koloniaal en postkoloniaal Congo. Als we meer, en beter, lezen over de geschiedenis van Congo kan dit het 'Decolonizing Belgium'-debat enkel ten goede komen. Want wie deze debatten volgt, kan moeilijk anders dan concluderen dat de discussie lang niet altijd gevoed wordt door de sterke ontwikkeling die de wetenschappelijke kennisproductie over Congo de laatste twee decennia heeft gekend, zowel in binnen- en buitenland. Als Vesna Faassen en Lukas Verdijk met hun project *Wanneer we spreken over kolonisatie* een verdienstelijke poging hebben gedaan om de stem van Congolese historici te laten weerklinken op het publieke forum in Vlaanderen, dan gaan ze voorbij aan het feit dat het cruciale en baanbrekende werk van Jean-Luc Vellut, één van intellectuele vaders van de door Faassen en Verdijk opgevoerde historici, ook hier nauwelijks bij een breed publiek bekend is, net als dat van Nancy Rose Hunt. Beiden zijn nochtans figuren wiens werk in internationale kringen van *African Studies* is opgemerkt en sterk gewaardeerd wordt. De hier gepresenteerde selectie is dan ook bewust en zonder gêne persoonlijk. Hier worden boeken getoond van figuren die de samensteller van de tentoonstelling hebben geïnspireerd in zijn eigen Congo-onderzoek. In de begeleidende teksten bij een aantal werken is die persoonlijke dimensie ook uitdrukkelijk opgenomen.

Tegelijk is **devitrine #3** ook een kritische oefening op onze eigen Faculteitsbibliotheek. De laatste jaren vond een belangrijke inhaalbeweging plaats door boeken aan te kopen die handelen over architectuur en stedenbouw in andere regio's dan Europa en Amerika. Omwille van lopend onderzoek is met name de Afrika-sectie sterk toegenomen. Desondanks blijven grote delen van de wereld nog steeds sterk onderbelicht in onze collectie. Dat geldt, bij uitbreiding, voor de algehele publicatiecultuur in het domein van de architectuur en stedenbouw. Het canonieke discours binnen onze disciplines steunt doorgaans op een 'center-periphery'-logica, waarbij architectuur en stadsplanning hun oorsprong hebben in het Westen en vandaar naar de 'perifere' gebieden zijn geëxporteerd. Dat is een logica die de architectuurhistoriografie van zowel de moderne als de premoderne periode nog sterk stuurt. Ondertussen klinkt een oproep voor een meer 'Global History'-georiënteerde geschiedschrijving steeds luider, zoals onlangs nog in Londen (op een internationale conferentie die begin november 2018 plaatsvond in de Bartlett School of Architecture met als titel *A World of Architectural History*). Daarom is het goed om met een frisse blik naar onze rijke bibliotheek te kijken. Het 'eurocentrische' karakter van onze collectie weerspiegelt immers een wezenskenmerk van onze eigen disciplines. Ondanks de 'postcolonial turn' uit begin jaren '90, blijft het een uitdaging hoe we de complexiteit van wat we –met een, toegegeven, niet voor elke historische periode even accurate term– 'globalisering' kunnen noemen, in het denken en schrijven over architectuur en stedenbouw dienen te integreren. Met **devitrine #3** hopen we de deur naar een wereld 'beyond Europe' op een kier te zetten.

opbouw/

Het Congo-materiaal dat in onze eigen collectie zit, is van diverse aard. Wie onderzoek wil doen naar de geschiedenis van architectuur en stedenbouw in Congo moet breed lezen, omdat die geschiedenis niet te schrijven valt als een klassieke 'architects' history'. Ze vergt andere invalshoeken, door bijvoorbeeld te peilen naar de 'politics of design'. We kunnen architectuur en stadsplanning lezen als instrumenten van een evoluerend koloniaal beleid, dat in Congo tijdens het interbellum door een sterk raciale segregatieloga werd gedomineerd, en in de naoorlogse periode in belangrijke mate werd gestuurd door het *Tienjarenplan voor de economische en sociale ontwikkeling van Belgisch Kongo (1949-1959)*. Het loont de moeite om de introductie in Congo van specifieke bouwtypologieën te verbinden met onderliggende economische motieven en activiteiten, van mijnbouw tot immense plantages voor katoen, palmolie of suiker, die elk hun eigen infrastructuur vergden: wegen, spoorlijnen, opslagplaatsen of arbeiderskampen. Maar evenzeer is het nuttig te bestuderen hoe ontwerp en vormgeving van gebouwen werd beïnvloed door de nieuwe ontwikkelingen in bouwmethodes en –materialen. Pas recent beginnen we zicht te krijgen op de rol van Congo in wat Adrian Forty de 'geopolitics of concrete' heeft genoemd, of op de impact, ook ecologisch, van het massale gebruik van eternit en aluminium in de Congolese bouwsector. Voortschrijdende inzichten uit de bouwfysica over hoe er in een tropisch klimaat best kon worden gebouwd, hadden een cruciale impact op de architectuur in Congo. Wie in architectuur en stedenbouw in Afrika is geïnteresseerd, moet zich bijgevolg inlezen in een brede literatuur: naast studies over koloniale en postkoloniale geschiedenis, ook werken over geografie en landbouweconomie, of nog, antropologie en sociologie. Dat veronderstelt zich een weg banen naar de soms verste uithoeken van de vele faculteits- en vakgroepbibliotheken die de Universiteit Gent rijk is, en uiteraard ook ver daarbuiten. De beste Congo/Afrika bibliotheek bevindt zich, helaas, niet in Gent.

We hebben met **devitrine #3** niet de ambitie om de volledige 'Congo-collectie' van de UGent samen te brengen. De focus ligt op dié werken die we relevant achten voor wie de gebouwde omgeving, die tijdens de koloniale en postkoloniale periode is gerealiseerd, wil begrijpen vanuit een breder kader. Er is bewust een eigenzinnige selectie gemaakt. Ongetwijfeld zullen sommigen de studies over Congo die zij cruciaal vinden, missen. Het zijn dan ook vooral dié boeken en auteurs die ons gedurende het eigen onderzoek hebben weten te inspireren, die hier een

vitrine krijgen. In veel gevallen zijn de gepresenteerde boeken verbonden met persoonlijke ontmoetingen met hun auteurs. De selectie getuigt dan ook van een eigen afgelegd parcours.

Het gros van de selectie komt uit de verzameling 'Congo-boeken' van onze Faculteitsbibliotheek. Die Congo-verzameling is, omwille van het onderzoek dat aan onze vakgroep over architectuur en stedelijkheid in (Centraal-)Afrika gebeurt, redelijk uitgebreid. Ze omvat, naast boeken over architectuur en stedenbouw, ook meer algemene werken. Waar nodig hebben we werken ontleend uit andere faculteitsbibliotheeken. Hier en daar zijn exemplaren uit een privé-collectie toegevoegd. Enkele keren wordt een facsimile getoond, omdat bepaalde cruciale werken te zeldzaam of te fragiel zijn om te presenteren.

Als we focussen op Congo-boeken, betekent dat uiteraard niet dat de rest van de bibliotheek niet relevant is om architectuur en stedelijkheid in Congo te begrijpen. Zo hebben we veel geleerd van het werk van auteurs als Zeynep Çelik, Mercedes Volait, Stephen Legg, Frederick Cooper of Ann Laura Stoler. Een brede (geografische) blik blijft bovendien nodig omdat het Belgische koloniale beleid in veel domeinen, ook die van het bouwen en plannen, niet alleen werd gevoed door praktijken in het moederland maar evenzeer door een 'selective borrowing' van ervaringen in andere koloniale gebieden. Net dat maakt architectuur en stedenbouw in Congo tot zo'n rijk en uitdagend onderzoeksterrein.

devitrine #3 is opgebouwd rond **drie operaties**:

'Bronnen' wijst op het belang van in onze collecties aanwezig gedrukt materiaal als historisch bronnen voor onderzoek. In de leeszaal zijn op vijf tafels een aantal historisch belangrijke of waardevolle publicaties gepresenteerd. Ze tonen sleutelmomenten in de aandacht voor architectuur en/of stadsplanning in koloniaal/postkoloniaal Congo. Eén tafel is gewijd aan de radicale transformatie van het territorium onder het koloniale bewind. In de tijdschriftenkast zijn een aantal 'oude' nummers van (Belgische) architectuurtijdschriften toegevoegd, alsook van koloniale bladen die voor het architectuurhistorisch onderzoek een bijzonder relevante bron vormen. Tenslotte is ook een grote fotoprint te zien uit de voormalige collectie van het Labo Magnel, die een markant gebouw uit de jaren '50 in Kinshasa toont, waarvan de bouwgeschiedenis met onze alma mater is verbonden.

'Onderzoek' biedt een vitrine aan het werk dat sinds 2002 aan de vakgroep gebeurt rond architectuur en stedelijkheid in Centraal-Afrika. Dat onderzoek vindt zijn neerslag in de vorm van doctoraten, talloze masterproeven en diverse boekpublicaties. Deze zijn samengebracht op de boekenplanken links naast de tijdschriftencollectie.

'Collectie' is inhoudelijk de meest radicale operatie en haakt direct in op het 'Decolonizing'-debat door het herlocaliseren van een deel van de eigen collectie en het gericht binnenbrengen van publicaties uit andere UGent-collecties. We hebben talloze 'Congo-boeken' die normaal gezien in de landensectie van onze Faculteitsbibliotheek zijn ondergebracht (UDC-code 72.675), doelbewust uit hun huidige locatie losgemaakt en ze ingevoegd in dié secties van onze bibliotheek waar ze inhoudelijk thuishoren: architectuur en stedenbouw natuurlijk, maar ook geschiedenis, kunst, filosofie, literatuur, design en bouwtechniek. Een (korte) tekst geeft de positie van Congo (en de getoonde boeken) binnen die specifieke sectie weer. Soms worden één of meer boeken extra in de vitrine gezet. Die zijn voorzien van een begeleidend, persoonlijk gekleurd commentaar. Deze operatie zorgt voor een kritische kanttekening bij de eigen collectie. Vaak staan deze Congo-boeken wat 'verweesd' en 'eenzaam' tussen een grote hoeveelheid werken die uitsluitend focussen op Europa of Amerika, nog steeds die regio's die in het huidige onderzoek de meeste aandacht krijgen. Daardoor leggen ze niet alleen het 'eurocentrische' karakter bloot van onze collectie, maar ook, bij uitbreiding, van het gros van de kennisproductie binnen de disciplines architectuur en stedenbouw.

Operatie I/bronnen

De geselecteerde werken worden thematisch op 5 consultatietafels gepresenteerd en aangevuld met tijdschriften –in de tijdschriftenkast– en een foto.

Tafel I/architectuur in Congo

Het eerste boek dat aangeeft hoe er in Belgisch Congo gebouwd moest worden, verscheen in 1911 en was, opmerkelijk, samengesteld door Edmond Leplae, de toenmalige directeur van de landbouwkundige dienst van het Ministerie van Koloniën. Het bundelde foto's en plannen van plantagehuizen die Leplae tijdens zijn wereldreis, op zoek naar 'best practices' van landbouwculturen in tropische gebieden, had gezien. Zo vormt het een schoolvoorbeeld van hoe België zijn koloniale beleid vanaf het begin vorm gaf via een proces van 'selective borrowing'. In tal van domeinen trok de koloniale administratie lessen uit de ervaringen in tropische regio's van andere koloniale mogendheden, in het bijzonder van de Britten in India en van de Nederlanders in Nederlands-Indië. Architecten verschenen met de nodige vertraging op de koloniale scène. Het in 1919 door Gaston Boghemans gepubliceerde boek *L'Habitation au Congo belge* vormt de eerste fundamentele bijdrage van een architect aan het debat over het bouwen in Congo. Het presenteert aan de hand van een aantal ontwerpen een eerste bijsturing van de woningtypologie voor de koloniaal: van de 'tropische bungalow' die sinds eind 19^{de} eeuw gangbaar was in de Belgische kolonie, naar een villa-model, geïnspireerd op woningen uit het moederland, maar met aangepaste bouwmethodes en -materialen. Kort daarop lanceert de *Compagnie Foncière du Katanga* haar eigen versies van de koloniale villa, die de *Union Minière du Haut Katanga* en de spoorwegmaatschappij aan hun agenten als huisvesting zullen aanbieden. Pas na 1945 zal met de opkomst van het 'tropisch modernisme' een architectuur ontstaan die progressieve vormgeving combineert met een aan het warm-vochtige klimaat aangepaste bouwwijze.

Gaston Boghemans, *L'Habitation au Congo belge*, Brussel, Tekhné, 1919

Compagnie Foncière du Katanga, *La maison au Katanga*, Jomet, Impr. P. Hosdain, 1930

Tafel 2/de gesegeerde koloniale stad

In 1931 vindt in Parijs, in het kader van de *Exposition Coloniale Internationale*, een belangrijke conferentie plaats over stadsplanning in de kolonies. Naast Franse experts, waren ook sprekers uit Nederland, Portugal, Groot-Brittannië en België

vertegenwoordigd om ervaringen uit te wisselen over praktijken in Noord-Afrika, *l'Afrique Occidentale Française, l'Afrique Orientale Portugaise*, Madagascar, Nederlands-Indië, Palestina, Syrië, en zelfs Siam, China, Mexico en Brazilië. René Schoentjes, ingenieur-architect en alumnus van de Universiteit Gent, presenteerde er namens het Ministerie van Koloniën de situatie van de stadsplanning in Belgisch Kongo. Kort na de conferentie ontwikkelde Schoentjes een type-schema voor een 'Congoese stad', waarin het principe van de 'zone neutre' of bufferzone tussen de 'ville européenne' en 'cité indigène' (of Afrikaanse wijk) werd ingeschreven in de koloniale stadsplanning. Vanaf dan verschijnt deze 'zone neutre' in alle aanlegplannen voor stedelijke centra in Belgisch Congo, al was de ruimtelijke raciale scheiding in de meeste locaties al eerder reëel aanwezig.

Jean Royer (ed.), *L'Urbanisme aux colonies et dans les pays tropicaux : communications & rapports du Congrès international de l'urbanisme aux colonies et dans les pays de latitude intertropicale*, La Charité-sur-Loire, Delayance, 1932-1935

Tafel 3/na-oorlogse huisvesting

Het *Office des Cités Africaines* (OCA) stond in de jaren '50 in voor het ontwerp en de bouw van decente huisvesting voor Afrikanen rond de grote stedelijke centra in Belgisch Congo. Opggericht om het probleem van de oprukkende sloppenwijken rond steden als Kinshasa, Lubumbashi, Kisangani of Bukavu aan te pakken, vormde het OCA één van de paradepaardjes van de koloniale overheid. OCA ontwierp satellietsteden volgens het model van de *neighbourhood unit*, dat in de toenmalige kringen van modernistische architecten en planners werd gepropageerd. Omwille van de progressieve en fotogenieke architectuur kregen de OCA-wijken heel wat bijval in binnen- en buitenland. Maar in 1959 liet geograaf Jacques Denis zich al kritisch uit over de OCA-aanpak door te schrijven dat "si les techniciens de l'O.C.A. ont résolu assez heureusement les problèmes urbanistiques, architecturaux et financiers, ils n'ont peut-être pas accordé une attention suffisante aux aspects sociaux et psychologiques de ces problèmes. Puisqu'il s'agit d'une révolution dans le domaine de l'habitat africain, il eût été souhaitable d'en atténuer la brutalité par une préparation de l'opinion publique." Vandaag is de infrastructuur van de OCA-wijken in de meeste gevallen sterk vertimmerd, en hebben de bewoners zowel de woningen als de publieke ruimte aangepast aan hun wijzigende noden. In die zin vormen de OCA-wijken goede voorbeelden van wat de socioloog Philip Boudon al in 1969, in zijn spraakmakende studie over de transformatie van Le Corbusier's Pessac wijk, omschreef als "une architecture habitée activement", en van wat, recentier, Viviana d'Auria en Hannah Leroux "un modernisme approprié" hebben genoemd.

Office des Cités Africaines, Bulletin d'information, # 1-4, 1959

Jacques Denis, *Le phénomène urbain en Afrique centrale*, Namur, FUNDP, 1959

Tafel 4/de transformatie van het landschap

Kolonisatie is een operatie die ingrijpt op een territorium en niet enkel tastbare sporen nalaat in de steden, maar over het ganse territorium. De transformatie van het landschap was ingrijpend en werd in belangrijke mate gestuurd door de aanleg van spoorwegen en later van autowegen die, samen met het fijn vertakte netwerk van rivieren, de sleutel vormden voor een koloniale economie die was gebaseerd op de ontginning en exploitatie van minerale grondstoffen en het opdrijven van de productiviteit van landbouw en veeteelt. Deze territoriale operatie zorgde voor littekens in het bestaande landschap, die in vele gevallen tot op vandaag tastbaar blijven. Ze ging ook gepaard met de realisatie van een indrukwekkende infrastructuur: havens, opslagplaatsen, fabrieken, arbeiderskampen, hydraulische dammen, hoogspanningslijnen, ... In zijn studie over de spoorlijn tussen Port Francqui en Bukama, die de regio van de Beneden-Congo verbindt met Katanga, beschreef de geograaf Henri Nicolaï al in 1954 de drastische ruimtelijke en sociaal-demografische impact van dergelijke infrastructurele ingrepen.

Ook andere spelers waren actief in deze transformatie van het landschap. Zo heeft Bruno De Meulder voor het eerst gewezen op de ruimtelijke strategieën van missiecongregaties die in Congo actief waren. Doorgaans vormden missieposten de eerste sporen en voorbodes van een nieuwe ordening van het bestaande landschap. De radicale transformatie van het landschap loopt, zeker vanaf de jaren '30, parallel met initiatieven om het 'authentieke' landschap te conserveren en voor de toerist te ontsluiten, vaak in de vorm van natuurparken. De in 1958 verschenen editie van de *Guide du Voyageur au Congo belge et Ruanda-Urundi* vormt een belangrijke bron voor wie zicht wil krijgen op het fijnmazige infrastructurele netwerk dat over het koloniale territorium is gelegd. De gids geeft daarenboven aan wat de landmarks zijn die van de koloniale overheid, zowel in de steden als daarbuiten, een 'vaut le voyage'-label kregen.

Henri Nicolaï, *La transformation des paysages congolais par le chemin de fer : l'exemple du B.C.K., Bruxelles*, Institut royal colonial belge, 1954

Guide du voyageur au Congo belge et Ruanda-Urundi, Brussel, InforCongo, 1958

Lessenaar/de planning van de postkoloniale hoofdstad

Met zijn fraai vormgegeven platen was de *Atlas de Kinshasa* een relatiegeschenk dat president Mobutu Sese Seko met veel genoegen uitdeelde aan belangrijke buitenlandse gasten. De publicatie onderlijnt het belang van stadsplanning in het 'nation building'-project van de Congoese president. De atlas is het resultaat van een tien jaar durend onderzoek, uitgevoerd door een interdisciplinair team van Franse onderzoekers in het kader van de *Mission Française d'Urbanisme* (1965-1975). Ze bevat een schat aan gegevens over geografie, demografie, socio-economische

activiteiten, ... Het masterplan voor de toekomstige ontwikkeling van de Congolese hoofdstad dat aan het eind van de atlas wordt gepresenteerd, vormt, zoals onder meer Luce Beeckmans heeft aangetoond, een wel erg technocratische reductie van de veelgelaagde, door *sciences sociales*-geïnspireerde mapping van Kinshasa anno 1975.

Jean Flouriot, Rene De Maximy, et. al., Atlas de Kinshasa, Paris, Institut Géographique national, 1975

Tijdschriftenkast

Architectuur in Congo vormt een eerder marginaal onderwerp in de Belgische architectuurpers, het zijn niet de grote figuren uit de architectuurscène die er actief waren. Een echt debat over hoe te bouwen in Congo kwam nooit van de grond, ook niet in de naoorlogse periode, nochtans een moment waarop het aantal architecten in Congo sterk toeneemt. De enkele nummers van *l'Emulation*, *La Maison*, *Architecture* of *Rythme* die hier zijn bijeengebracht en bijdragen of themadossiers over Congo bevatten, zijn dus eerder uitzonderingen. Dat geldt bij uitbreiding voor de internationale architectuurpers die de architectuurproductie in Belgisch Congo bijna volledig negeerde, op een enkele presentatie van het werk van Claude Laurens in *Architecture d'Aujourd'hui* na. Voor architectuurhistorisch onderzoek loont het dan ook de moeite te kijken naar andere tijdschriften: de vele koloniale bladen zoals *l'Illustration Congolaise of Belgique d'Outremer*, een missietijdschrift als *Grand Lacs*, het *Bulletin de l'Union des Femmes Coloniales*, het in Lubumbashi uitgegeven artistieke tijdschrift *Jeune Afrique*, of het *Revue congolaise du bâtiment et de l'industrie*. Eén van de meest markante artikels over de modernistische architectuur in Congo in de jaren '50 verscheen in een toen erg populair sportblad, *de Zondagsvriend*.

l'Emulation, #4, 1929 [bijdragen over het "Comité Colonial" van de *Société Centrale d'Architecture de Belgique* en over de architectuurwedstrijd voor een "Palais du Gouverneur à Kinshasa"]

Rythme, juni 1949 [themanummer Congo]

Rythme, #23, 1957 [themanummer Congo]

Rythme, # 31, 1960 [themanummer "Office des Cités Africaines"]

La Maison, # 9, 1955 [bijdrage over "Urbanisme et architecture à la Foire de Stanleyville"]

Architecture, # 6, 1952 [monografisch nummer over architect Claude Laurens]

Architecture d'Aujourd'hui, # 70, 1957 [themedossier "Afrique noire"]

Revue Congolaise Illustrée, # 9, 1956 [cover met de Sabena woontorens van architect Claude Laurens]

Bulletin de l'Union des Femmes Coloniales, juli 1955 [bijdrage over "De l'Habitation" en "Jardins au Congo belge"]

Bulletin de l'Union des Femmes Coloniales, april 1953 [bijdrage over "Vers une nouvelle architecture au Congo belge", architect Claude Laurens]

Jeune Afrique, #24, 1956 [bijdrage over "À Élisabethville: l'inauguration du Théâtre"]

Foto

Deze reproductie van een foto uit eind jaren '50, begin jaren '60, toont de haven in Kinshasa, met centraal de *Gare Fluviale de l'Office des Transports Congolais* (OTRACO), een gebouw gerealiseerd tussen 1956 en 1959 naar plannen van architect J. Délire. De betonberekeningen voor deze realisatie werden uitgevoerd door het Gentse ingenieursbureau Riessauw, waarvan het hoofd een tijdlang directeur was van het Labo Magnel van de Universiteit Gent. De originele betonplannen werden in september 2017 teruggevonden in het OTRACO-archief in Kinshasa, tijdens een missie in het kader van een lopend FWO-project waaraan naast Johan Lagae ook Robby Fivez en prof. Luc Taerwe deelnamen.

(Schenking van Labo Magnel aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, 2017)

Operatie 2/onderzoek

Sinds Johan Lagae in 2002 zijn doctoraat verdedigde over koloniale architectuur in het voormalige Belgisch Congo, is er heel wat onderzoekswerk rond architectuur en stedelijkheid in Centraal-Afrika verricht aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent. Dit onderzoek vindt een neerslag in een aantal neergelegde –en nog lopende– doctoraten, en in talloze masterproeven. Behalve boekpublicaties en artikelen in academische tijdschriften, resulteerde het ook in diverse bijdragen aan tentoonstellingen. Voorbereidend werk daarvoor gebeurde meermaals in het kader van Bijzondere Vraagstukken, of onderzoeksseminaries, die aan de opleiding ingenieur-architect worden ingericht.

De onderzoeksgroep die rond het thema van de ‘niet-Europese architectuur en stedelijkheid’ werkt, telde van 2002 tot heden volgende leden: Johan Lagae, Luce Beeckmans, Kim De Raedt, Sofie Boonen, Jens van de Maele, Simon-De Nys Ketels, Robby Fivez, Kristien Geenen, Laurence Heindryckx, Roelof Griffioen, Hong Wan Chan, Sam Lanckriet, Bram Vandemoortel. Vele tientallen studenten participeerden in het onderzoek. De onderzoeksgroep ontving op geregelde tijdstippen buitenlandse sprekers en enkele gastonderzoekers: Jacob Sabakinu Kivilu (Université de Kinshasa), Trésor Lumfuankenda (Université du Kongo/Université Libre de Belgique), Ricardo Agarez (Marie Curie Fellow), Ana Vaz Milheiro & Filipa Fiuza (ICSTE, Lissabon). In de lente van 2019 zal Monika Motylinska (Leibniz Institute for Research on Society and Space) de groep voor enkele weken vervoegen.

Doctoraten

Hieronder zijn enkel de Congo-gerelateerde doctoraten opgelijst.

2002/ Johan Lagae, “Kongo zoals het is”. Drie architectuurverhalen uit de Belgische koloniatiegeschiedenis 1920-1960 [promotor: prof. Mil De Kooning]

2013/ Luce Beeckmans, Making the African City: Dakar, Dar es Salaam, Kinshasa; 1920-1980 [Rijksuniversiteit Groningen, promotor: Auke Van der Woud; co-promotoren: Marijke Martin, Johan Lagae]

2017/ Kim De Raedt, Policies, people, projects. School building as development aid in postcolonial Sub-Saharan Africa [promotoren: Johan Lagae & Maarten Van Den Driessche]

Lopend/ Sofie Boonen, Une ville construite par des “gens d’ailleurs”. Le développement du paysage urbain de Lubumbashi (RD Congo) vue d’une perspective transnationale, promotoren: Johan Lagae, Baz Lecocq (Humboldt University, Berlijn) & Jacob Sabakinu Kivilu (Université de Kinshasa)

Lopend/ Robby Fivez, “Tout le Congo est un chantier”. Re-assessing Congo’s architectural history from 1918 till 1975 through a construction history approach”, 2015 – 2019 [promotoren: Johan Lagae, Rika Devos, Luc Taerwe]

Lopend/ Simon De Nys-Ketels, "Urban landscapes of colonial/postcolonial health care. Towards a spatial mapping of the performance of hospital infrastructure in Kinshasa, Mbandaka and Kisangani (DR Congo) from past to present (1920-2014)", 2015-2019 [promotoren: Johan Lagae, Luce Beeckmans, Jacob Sabakinu Kivilu (Université de Kinshasa)]

Lopend/ Tresor Lumfuenkanda, "De la technique au Care à travers l'architecture hospitalière publique à Kinshasa (1975-2015) :Analyse des pratiques des bailleurs des fonds internationaux et prospectives congolaises", ULB / UGent, 2016-2020 [promotoren: Judith Lemaire, Johan Lagae]

Masterproeven, 1999-2018

1999/ Vera Desoppere, Marcel Molleman : realisatie en projecten (1949-1988) [promotor: Firmin Mees, begeleider: Johan Lagae]

2003/ Arnaud Tandt, De 'koloniale' sectie op Expo 58 [promotor: Mil De Kooning; begeleiders: Rika Devos, Johan Lagae]

2004/ Thomas De Keijser, Computersimulatie van de historische ontwikkeling van Leopoldstad [promotor: Johan Lagae]

2004/ Jessie Noens, De monumentaliteit in de koloniale hoofdstad : Leopoldstad [promotor: Johan Lagae]

2004/ Jakob Daens, Wonen in de Kolonie : een literatuurstudie naar de koloniale woning en zijn bewoners [promotor: Johan Lagae]

2005/ Eveline Weyers, Kroniek van de koloniale havenstad Matadi : stedenbouwkundige en architecturale ontwikkelingen tussen 1880 en 1960 [promotor: Johan Lagae]

2009/ Bram Van Hulle, Chronique de Léopoldville de 1881 à 1956. Kritische analyse van het stadsbeeld van Kinshasa [promotor: Johan Lagae]

2009/ Simon Claeys, Mbandaka/Coquilhatstad, Democratische Republiek Congo: beeldkroniek van een koloniale stad [promotor: Johan Lagae]

2009/ Sofie Boonen, Lubumbashi/Elisabethstad. De morfologie van een kosmopolitische stad [promotoren: Johan Lagae, Pieter Uyttenhove]

2010/ Sander Aelvoet, Beeldkroniek van Kisangani / Stanleyville. Een ruimtelijke en architecturale analyse van een koloniale stad [promotor: Johan Lagae; begeleider: Sofie Boonen]

2010/ Céline Fenaux, Het Office des Cités Africaines in Lubumbashi: Ruashi. Architecturale analyse en studie van de toe-eigening van een Congolese woonwijk uit de jaren 1950 [promotor: Johan Lagae; begeleider: Sofie Boonen].

2011/ Alexander Vermeersch, Monografische studie van een in Afrika actieve architect/bureau: Eugène Palumbo [promotor: Johan Lagae; begeleider: Kim De Raedt]

2011/ Sally Lierman, De Office de Cités Africaines in Kisangani: een stedenbouwkundig onderzoek naar genese en toe-eigening van een woonwijk uit de jaren 1950 in Afrika [promotoren : Johan Lagae, Georges Allaert]

2012/ Ruth Kennivé & Rebekka Van Coster, Kritische historische atlas van de Avenue Kasa Vubu in Kinshasa, Congo [promotoren: Johan Lagae & Sofie Boonen]

2012/ Simon De Nys-Ketels, Koloniaal beleid en stedelijke ruimte in een Congolese stad. De wijk Kenya in Lubumbashi, Congo [promotoren: Johan Lagae & Sofie Boonen]

2013/ Esther Vandamme, De architectuur van ontwikkelingssamenwerking : het Europees Ontwikkelingsfonds en scholenbouw in post-onafhankelijk Afrika [promotor: Johan Lagae; begeleider: Kim De Raedt]

2014/ Koenraad Danneels, Hospitalen en Segregatie. Een analyse van de bouw van hospitalen en de medische invloed op stadsplanning en segregatie in het naoorlogse Belgisch Congo (1945-1960) [master Geschiedenis, promotor: Baz Lecocq; begeleider: Johan Lagae]

2015/ Kjell Keymolen, Tuur Deltomme & Arthur Verraes, A Forgotten Past: Yangambi. The Eldorado of Science [promotoren: Johan Lagae & Luce Beeckmans]

2015/ Ludwine Van Craenenbroeck, Een Belgisch bouwbedrijf in Congo. De familie Blaton als Compagnie Congolaise de Constructions en als Congobéton van 1949 tot 1975 [master Kunstwetenschappen, promotoren: Johan Lagae, Linda Van Santvoort]

2016/ Laurence Heindryckx, Forging Congo's road network. Scenes of dissonance within the colonial project [promotoren: Johan Lagae & David Peleman; begeleider: Robby Fivez]

2016/ Simon Kaisin, Koloniale landschappen van gezondheid: een typologische analyse van de hospitaalarchitectuur in DR Congo in historisch perspectief [promotoren: Johan Lagae & Luce Beeckmans; begeleider: Simon De Nys-Ketels]

2017/ Lissa Camerlinck, The Construction of the Colonial Welfare State. Tracing design strategies in the Belgian Congo's Ten Year Plan, 1949-1959 [promotor: Johan Lagae; begeleiders: Simon De Nys-Ketels & Robby Fivez]

2018/ Jana Vandepoele & Fien Deruyter, Mapping a transforming colonial landscape. An atlas of the Bas-Congo region along the Matadi-Leopoldville railway line [promotoren: Johan Lagae & David Peleman; begeleider: Robby Fivez]

Lopend/ Elie Agniel, Punir et surveiller in de kolonie. De architectuur van gevangenis in koloniaal Congo, 1885-1960 (promotoren: Johan Lagae, Ronny De Meyer; begeleider: Simon De Nys-Ketels, Willem Bekers]

Lopend/ Margot Lootens, Stedelijke uitdagingen in een Afrikaanse stad: Bukavu [promotoren: Joachim Declerck, Johan Lagae; begeleider: Simon De Nys-Ketels]

Boekpublicaties

In deze kast zijn uitsluitend boekpublicaties van de onderzoeksgroep opgenomen. Voor wie een volledig overzicht wil van de wetenschappelijke output, kan via de weblink biblio.gent.be de academische bibliografie raadplegen van de diverse leden van de onderzoeksgroep.

Johan Lagae, Denise Laurens, Mil de Kooning, Claude Laurens : architecture : projets et réalisations de 1934 à 1971, Gent, Ghent University architectural and engineering press, 2001

Johan Lagae, Thomas De Keyser & Jef Vervoort, Boma 1880-1920. Koloniale hoofdstad of kosmopolitische handelspost?, A&S Books/KMMA, Gent/Tervuren, 2005

Bernard Toulrier, Johan Lagae & Marc Gemoets (eds.), Kinshasa : architecture et paysage urbains, Paris, Somogy Editions d'art, 2010

Carl De Keyser & Johan Lagae, Congo belge en images, Tielt, Lannoo, 2010

Johan Lagae & Tom Avermaete, l'Afrique c'est chic. Architectuur en planning in Afrika 1950-1970, OASE #82, 2010

Sabine Cornelis, Christine Dupont & Johan Lagae, Le Congo et la Belgique. L'art et l'architecture dans la colonie, Openbaar Kunstbezit Vlaanderen, 2010.

Sabine Cornelis & Johan Lagae (eds.), Sammy Baloji & Patrick Mudekerezza en résidence au Musée royal de l'Afrique centrale : Congo far west : arts, sciences et..., Tervuren, Musée royal de l'Afrique centrale, 2011

Johan Lagae & Bernard Toulrier (eds.), Kinshasa, Brussel: Éditions CIVA, 2013

In voorbereiding, verschijnt 2019

Johan Lagae, Jacob Sabakinu Kivilu & Luce Beeckmans, i.s.m. Sam Lanckriet & Bram Vandemoortel, Atlas de Matadi. Radioscopie d'une ville portuaire au Congo belge, BAI Books/RMCA, Antwerp/Tervuren, 2019

Operatie 3/collectie

Stedenbouw

Afrika is, in tegenstelling tot wat populaire media ons voorschotelen, in belangrijke mate een verstedelijkt continent. Vandaag bevinden een aantal van de grootste stedelijke conglomeraties ter wereld zich in Afrika, en ontwikkelen steden als Lagos, Caïro of Kinshasa zich aan een razendsnel tempo. Niet toevallig vormt de 'Afrikaanse stad' sinds een tweetal decennia een sterk interessepunt binnen diverse disciplines: van antropologie en sociologie, over stadsgeografie en stadsgeschiedenis, tot stadsplanning. Dat de Nederlandse architect Rem Koolhaas midden jaren '90 gefascineerd raakte door de 'incredible energy' van Lagos en er een onderzoeksproject opstartte, heeft die interesse, zeker in kringen van architecten en planners, sterk aangezwengeld. Vandaag wordt de 'Afrikaanse stad' (op zich uiteraard een problematische categorie) door velen gezien als de locus waar een nieuwe *Urban Theory* kan worden ontwikkeld en hebben auteurs als Abdoumalik Simone en Filip de Boeck ons naar steden doen kijken via de invalshoek van "people as infrastructure". Maar ook binnen de meer historische wetenschappen is ondertussen een ruime literatuur over stadsgeschiedenis in Afrika beschikbaar. We zien die brede interesse ook opduiken met betrekking tot steden in Congo. In deze sectie hebben we enkele sleutelwerken bijeengebracht over (of met bijdragen over) steden in Congo. Er is met opzet gekozen om ook enkele minder bekende werken van Congolese onderzoekers in de vitrine te zetten.

Khonde Ngoma Di Mbumba Côme, Boma. Première Capitale de l'Etat Indépendant du Congo, L'Harmattan Espace Kinshasa, Kinshasa, 2005

In dit boek uit 2005 brengt Khonde Ngoma Di Mbumba Côme een fascinerend stadshistorisch overzicht van de eerste hoofdstad van Kongo-Vrijstaat. Leopoldstad/Kinshasa wordt immers pas vanaf 1923 officieel (en in de praktijk pas vanaf 1929) het administratieve centrum van Belgisch Congo. De analyse van Ngoma is bijzonder omdat ze, naast aandacht voor ruimtelijke aspecten, vooral inzoomt op de spanning tussen twee Afrikaanse bevolkingsgroepen in de stad: de *Bamboma*, die de oorspronkelijke bewoners waren van de site waar de stad vanaf eind 19^{de} eeuw groeide, en de *Yombe* uit het gebied van de Beneden-Congo, die een prominente rol speelden in de regionale handel en daardoor sterk wogen op de stedelijke dynamiek. In het jaar dat dit boek uitkwam, maakten we voor de tentoonstelling *Het geheugen van Congo. De koloniale tijd* (Tervuren, 2005), een interactieve, visuele presentatie over Boma, op basis van een reeks van ongeveer 100, vaak onuitgegeven foto's die dateren uit de periode rond 1900. Onze

presentatie completeert Ngoma's analyse. We wilden immers vooral een verhaal vertellen van hoe de belangrijkste straat in de hoofdstad, de *Avenue Royale*, vorm kreeg door een complex krachtenveld binnen een kosmopolitische stedelijke samenleving. Daarbij speelden niet enkel Belgen en Congolezen, maar ook Portugezen, Britten, Duitsers en West-Afrikanen een prominente rol, terwijl de koloniale overheid vaak lijdzaam toekeek in plaats van sturend te (kunnen) werken.

Wim Cuyvers et. al., Brakin : Brazzaville-Kinshasa : visualizing the visible, Baden, Lars Müller, 2006

In 2006 maakte Wim Cuyvers samen met een aantal studenten van de Jan Van Eyck Academie te Maastricht deze intrigerende studie. De titel refereert op een directe manier aan én reageert op het twee jaar eerder verschenen boek *Kinshasa : tales of the invisible city* van antropoloog Filip De Boeck en fotograaf Marie-Françoise Plissart. Dat boek had in 2004 op de architectuurbiënnale van Venetië de provocatieve stelling gelanceerd dat "Kinshasa's urbanity exists beyond the city's architecture". De Boeck en Plissart haalden met hun project de Gouden Leeuw van die editie binnen. Cuyvers' project vertrekt van een omgekeerd uitgangspunt, namelijk dat Kinshasa niet valt te begrijpen zonder de ruimtelijke en visuele dimensie in de analyse te betrekken. Cuyvers maakt daarbij de radicale keuze om Kinshasa niet als een stad op zichzelf te beschouwen, maar als onderdeel van één urbane entiteit die ook Brazzaville omvat, de aan de overkant van de Congo-stroom gelegen hoofdstad van het voormalige *L'Afrique Equatoriale Française*. Het boek is opgebouwd uit een aantal thematische luiken, waarbij elke student naar de actuele conditie van Brakin kijkt volgens een welomlijnde onderzoeksvraag en -protocol. Het resultaat is een reeks fascinerende rapporten over stedelijke fenomenen: rondpunten als publieke/private ruimtes; de transformatie van de infrastructuur van woonwijken uit de jaren '50; de aanwezigheid van de Verenigde Naties in het stadslandschap; de alomtegenwoordigheid van mobiele telefonie; enz. Ongehinderd door enige historische voorkennis van de stad, slagen Cuyvers en zijn team erin ons anders naar de stad te doen kijken, en bijvoorbeeld duidelijk te maken dat, in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, Kinshasa helemaal geen stad aan de stroom is, maar integendeel, een omgeving die haar rug naar het water keert. Het boek is bijzonder vormgegeven, waarbij onder meer een uitgesproken keuze is gemaakt voor een cartografische representatie van de thema's op een blanco achtergrond.

Valdo Pons, Stanleyville: an African urban community under Belgian administration, London, International African Institute by Oxford U.P, 1969

René De Maximy, Kinshasa, ville en suspens : dynamique de la croissance et problèmes d'urbanisme: étude socio-politique, Paris, Editions de l'Office de la recherche scientifique et technique outre-mer, 1984

Okwui Enwezor (ed.), Under Siege: Four African Cities. Freetown, Johannesburg, Kinshasa, Lagos [Documenta 11 Platform 4], Ostfildern, Hatje Cantz Publishers, 2002

Filip De Boeck & Marie-Françoise Plissart, Kinshasa : tales of the invisible city, Ghent, Ludion, 2004

Jean-Luc Vellut (ed.), Villes d'Afrique : explorations en histoire urbaine, Cahiers Africains, #73, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2007

Khonde Ngoma Di Mbumba Côme, Boma. Première Capitale de l'Etat Indépendant du Congo, Kinshasa, L'Harmattan Espace Kinshasa, 2005

Wim Cuyvers et. al., Brakin : Brazzaville-Kinshasa : visualizing the visible, Baden, Lars Müller, 2006

Léon de Saint Moulin, villes et organisation de l'espace en République démocratique du Congo, Cahiers Africains, # 77, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2010

Honoré Vinck, Conflits fonciers au Congo belge : opinions congolaises, Brussel, Académie Royale des Sciences d'Outre-mer, 2011

Léon de Saint Moulin, Kinshasa : enracinements historiques et horizons culturels, Cahiers Africains, # 79, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2012

Maurice Amuri-Mpala Lutebele (eds.), Lubumbashi. Cent ans d'histoire, Paris, L'Harmattan, 2013

Carlos Nunes Silva (ed.), Urban Planning in Sub-Saharan Africa. Colonial and Post-colonial Planning Cultures, New York/London, Routledge, 2015

Filip De Boeck & Sammy Baloji, Suturing the city : living together in Congo's urban worlds, London, Autograph APB, 2016

Architectuur 20ste eeuw

Afrika vormde lange tijd een blinde vlek binnen de historiografie over architectuur in de 20^{ste} eeuw, wat een snelle blik op standaardoverzichtswerken als Kenneth Frampton's *Modern architecture. A critical history* (editie 1992) of William J.R. Curtis' *Modern architecture since 1900* (editie 1996) duidelijk maakt. Die lacune is de laatste twee decennia, door de zogenaamde 'postcolonial turn' in de architectuurgeschiedenis, ten dele weggewerkt, al blijft er nog heel wat onderzoek te doen. De studie van architectuur in de voormalige Belgische kolonie startte met een kort artikel van Anne Van Loo uit 1986 en het doctoraat van Bruno de Meulder uit 1994. Het stuk van Van Loo verscheen in de door de Archives d'Architecture Moderne uitgegeven bundel *Paysages d'Architecture*. Bruno de Meulder's doctoraat resulteerde in twee boekpublicaties, *De kampen van Kongo* (1996) en *Kuvuande Mbote. Een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo* (2000). Daarnaast heeft de onderzoeksgroep 'Niet-Europese architectuur en stedelijkheid' van de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, UGent, een cruciale rol gespeeld in de studie van deze thematiek. In de loop van de jaren is er in het werk van deze groep een belangrijke verschuiving opgetreden, van studies gewijd aan 'Belgische architectuur/architecten overzee' naar een geschiedschrijving van de gebouwde omgeving in koloniaal en postkoloniaal Congo die door verschillende, ook niet-Belgische actoren tot stand is gekomen. Daarbij geven we in de beschrijving van architectuur- en stedelijke projecten bijzondere aandacht aan het complexe proces van plan/ontwerp tot implementatie en toeëigening (zie operatie 2 van **devitrine #3**). Sinds midden jaren 2000 is er ook een groeiende aandacht voor het vraagstuk van het architecturale erfgoed in Congo.

Marc Paboïs, Hubert Maheux et. al. (ed.), Lubumbashi, capitale minière du Katanga, 1910-2010 : République Démocratique du Congo, Lubumbashi, Association Halle de l'Étoile, 2008

In 2004 wordt Hubert Maheux aangesteld als directeur van het Frans Cultureel Centrum in Lubumbashi. Zijn opdracht bestond erin de instelling nieuw leven in te blazen, nadat ze jarenlang verkommerde na plunderingen die begin jaren '90 de stad teisterden. Maheux ontdekte al gauw het culturele potentieel van de mijnstad, dat grotendeels onopgemerkt was gebleven omwille van de quasi exclusieve focus van westerse culturele instellingen op de creatieve scène in Kinshasa. Als vandaag figuren als Sammy Baloji, Patrick Mudekerezwa, Georges Senga of Serge Kakudji in de internationale culturele scène actief zijn, dan is dat in niet onbelangrijke mate de verdienste van Maheux. Maar hij is ook de man die zich sterk heeft ingezet om het architectuurpatrimonium van de stad op de kaart te zetten. Al in 2005 organiseerde hij een evenement dat hij, niet zonder enig chauvinisme, "les premières journées du patrimoine en Afrique francophone" doopte. Met een conferentie, tentoonstelling en een reeks wandelingen langsheen het architecturale erfgoed, vormde het evenement meteen ook de aanzet tot een systematische inventaris van de meest markante architectuurprojecten in Lubumbashi. Deze in 2008 verschenen gids vormt een eerste belangrijke neerslag van dat

initiatief en verscheen kort voor Maheux, als Frans overheidsambtenaar, uit Lubumbashi moest vertrekken om een nieuw mandaat als cultureel attaché op te nemen in Douala, Kameroen. De foto's in de gids werden gemaakt door Sammy Baloji, toen nog een jonge fotograaf. Ondertussen is Baloji één van de rijzende sterren binnen de Afrikaanse kunstwereld, wiens werk o.a. is tentoongesteld op Documenta, de Biënnale van Venetië, in het Museum of African Art in New York en het Garage Museum in Moskou. Het boek is daardoor ook een blijvende getuigenis van de cruciale rol die de ondertussen overleden Maheux heeft gespeeld in het op de kaart zetten van Lubumbashi als "musée d'architecture à plein air" én als plek van creatieve activiteit.

Bruno De Meulder, Kuvuande Mbote : een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo: veertien plannen en projecten, Antwerpen, Houtekiet, 2000

Bruno De Meulder's verzameling van 14 case studies uit de bouw- en planningsgeschiedenis van de Belgische kolonie blijft een standaardwerk. Geschreven vanuit een erg geëngageerde positie –"de koloniale erfenis noopt de discipline stedenbouw tot een gewetensonderzoek", leest de laatste zin op de achterflap–, schetst De Meulder de ontwikkeling van de ruimtelijke ordening van een gebied dat door de kolonistator als een *terra nullius*, een lege plek werd beschouwd. Met veel zin voor detail ontleedt De Meulder de vaak utopische stadsplannen die architecten als Georges Ricquier, René Schoentjes, Raphaël Verwilghen, Maurice Heymans of Emile Henvaux tekenden en hoe die plannen gerelateerd kunnen worden aan ontwikkelingen binnen de discipline van de stedenbouw, zowel nationaal als internationaal. Maar evenzeer laat hij zien hoe deze figuren werkzaam waren binnen een kader dat door anderen werd uitgezet en bepaald: koloniale beleidsmakers, entrepreneurs, militairen. Samen met het vier jaar eerder verschenen *De kampen van Kongo : arbeid, kapitaal en rasverdeling in de koloniale planning*, en zijn studie naar de ruimtelijke strategieën van missiecongregaties die in zijn doctoraatsverhandeling aan bod komt, en waarvan aspecten binnenkort zullen verschijnen in de bundel *Missionary Places 1850-1950. Imagining, Building, Contesting Christianities* (University Press Leuven, forthcoming), vormt dit boek verplichte startlektuur voor wie geïnteresseerd is in het bouwen en plannen in de kolonie.

Olivier Clément Cacoub, Architecture de soleil, Tunis, Cérés Production, 1974

Paul Dequeker & Malamba Gilombe Mudiji, Eglises tropicales, Kinshasa, Editions C.E.P, 1984

Maurice Culot, Anne Van Loo et. al., Paysages d'architecture, Bruxelles, Archives d'architecture moderne, 1986

Bruno De Meulder, De kampen van Kongo : arbeid, kapitaal en rasverdeling in de koloniale planning, Antwerpen, Kritak, 1996

Bruno De Meulder, Kuvuande Mbote : een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo: veertien plannen en projecten, Antwerpen, Houtekiet, 2000

Anne Van Loo (ed.), Repertorium van de architectuur in België : van 1830 tot heden, Antwerpen, Mercatorfond, 2003

Marc Paboïs, Hubert Maheux et. al. (ed.), Lubumbashi, capitale minière du Katanga, 1910-2010 : République Démocratique du Congo, Lubumbashi, Association Halle de l'Étoile, 2008

- David Adjaye**, Africa – Architecture. A Photographic Survey of Metropolitan Architecture, Thames & Hudson, London, 2011
- Audrey Contesse** (ed.), Belgian architecture beyond Belgium, Brussel, A+ Editions, 2012
- Luc Dequeker** (eds.) Architectuur en missie in Afrika : het werk van broeder-architect Paul Dequeker, scheutist, Brussel, Missionarissen van Scheut, 2014
- Benno Albrecht** (ed.), Africa. Big change, big chance, Editrici Compositori, Bologna, 2014
- Jean-Louis Genard & Judith Lemaire** (eds.), Enjeux patrimoniaux en contexte postcolonial. Patrimoine et développement en République Démocratique du Congo, Paris, L'Harmattan, 2017

Architectuur 19de eeuw

Tussen 1903 en 1904 publiceerde het toenmalige *Gouvernement de l'Etat Indépendant du Congo* een reeks van zes fascicules, in totaal 201 pagina's, onder de titel *L'État indépendant du Congo : documents sur le pays et ses habitants*, met als doel "de mettre à la disposition des savants et des hommes d'études le plus grand nombre possible de documents et de renseignements sur ces territoires et leur habitants". Het rijk geïllustreerde werk, met een Art Nouveau-bladspiegel, presenteerde foto's volgens thematische invalshoeken: huisvesting, landbouw, wegen en transportmiddelen, de bescherming en morele opvoeding van de 'inlanders', en tenslotte, 'Vie indigène et Habitants'. De publicatie past naadloos in het ideologische kader dat de vroege kolonisatie van Centraal-Afrika schraagde, en de vele legendes en teksten die de foto's begeleiden, getuigen van een onverholven westers superioriteitsgevoel. Maar wie een overzicht wil krijgen van de diverse gebouwtypes in Congo vóór de aankomst van de Belgen, én van de eerste koloniale constructies, kan niet zonder deze documentatie. Op een enkele tekst van Zoë Strother na, blijft het voornamelijk wachten op indringende analyses van dergelijke 'traditionele' architectuur in Congo, in de lijn van wat Labelle Prussin bijvoorbeeld al midden jaren '50 deed voor Afrikaanse nomadische architectuur.

AAVV., L'État indépendant du Congo : documents sur le pays et ses habitants, vol. 2, l'Habitation, Tervuren : Congo-Museum, 1903-1904 [facsimile uitgave uit 1989 onder de titel Naissance du Congo belge]

Zoë Strother, "Architecture Against the State: The Virtues of Impermanence in the Kibulu of Eastern Pende Chiefs in Central Africa". *Journal of the Society of Architectural Historians* 63: 3 (September 2004), pp.272-95

Architectuur < 19de eeuw

Nu er een ruime bibliotheek voorhanden is over koloniale architectuur en stadsplanning in Afrika, wordt wel eens vergeten dat het continent een lange traditie van verstedelijking kende. Al sinds de jaren '90 is de misvatting dat de geschiedenis van de stad in Afrika aanvangt met de kolonisatie, grondig bijgesteld door auteurs als Catherine Coquery-Vidrovitch, Odile Goerg, en Bill Freund, die beschreven hoe politieke en economische dynamieken al lang aanleiding gaven tot nederzettingen die we met de term 'stad' kunnen beschrijven. Voor de Congolese context hebben figuren als François Bontinck, Léon de Saint Moulin en Jacob Sabakinu Kivilu studies gemaakt over de bestaande nederzettingen waarop koloniale steden als Kinshasa of Matadi zich hebben geënt. Het *Kongoking*-onderzoeksproject dat professor Koen Bostoën een aantal jaar geleden aan de UGent heeft opgezet, en dat, naast een belangrijk linguïstisch, ook een archeologisch en historisch luik omvatte, vormt een belangrijke aanvulling op eerdere studies van John Thornton of Wyatt MacGaffey. Het project heeft geleid tot een beter begrip van de grenzen én van de ruimtelijke patronen van nederzetting en mobiliteit in wat in de pre-koloniale tijd één van de meest belangrijke koninkrijken in Centraal-Afrika was, een gebied dat vandaag, omwille van de territoriale grenzen die door de kolonisatie zijn geïntroduceerd, deels in de Democratische Republiek Congo en deels in Angola ligt.

Hendrik Van Moorsel, Atlas de préhistoire de la plaine de Kinshasa, Kinshasa, Universitè Lovanium, 1968

Léon de Saint Moulin, Les anciens villages des environs de Kinshasa, Louvain, Nauwelaerts, 1971

Catherine Coquery-Vidrovitch, Histoire des villes d'Afrique noire. Des origines à la colonisation, Paris, Albin Michel, 1993

Bill Freund, The African city : a history, Cambridge, Cambridge University Press, 2007

Koen Bostoën & Inge Brinkman (eds.), The Kongo Kingdom: The Origins, Dynamics and Cosmopolitan Culture of an African Polity, Cambridge: Cambridge University Press, 2018

Reuben Rose-Redwood & Liora Bigon (eds.), *Gridded Worlds: An Urban Anthology*, Berlin: Springer International Publishing, 2018 [is online beschikbaar]

Architectuurtheorie

In 1975 publiceert een architect van Italiaanse origine, Sante Ortolani, een klein boekwerkje, *Manifeste de l'architecture zairoise authentique*, kort daarop gevolgd door een al even dunne, maar fascinerende publicatie *Essais d'architecture authentique en République du Zaïre*. De titels maken duidelijk dat Ortolani zich inschrijft in de toenmalige 'Recours à l'authenticité'-politiek van president Mobutu Sese Seko. In een poging om het onafhankelijke Zaïre gestalte te geven, trachtte Mobutu ernaar de sporen van de kolonisatie uit te wissen en terug te grijpen naar "les traditions des ancêtres". Het is in die context dat de president het stedelijke landschap van de hoofdstad Kinshasa drastisch zou transformeren met een reeks imposante publieke gebouwen. Aanvankelijk tekenden buitenlandse architecten die projecten. Prominente voorbeelden zijn Olivier-Clément Cacoub, hofarchitect van de francophonie in Afrika, of Eugenio Palumbo, die aanvankelijk als UNESCO-architect het omvangrijke scholenbouwprogramma in Congo tijdens de jaren '60 superviseert. Hun projecten etaleren een resolute keuze voor een modernistische vormtaal, met af en toe sculpturale elementen. De link met Mobutu's 'Recours à l'authenticité'-ideologie ligt echter minder in de gebruikte architectuurtaal, maar eerder in de decoratieve bekleding van hun projecten, waarvoor Congolese kunstenaars werden ingeschakeld. Met zijn geschriften formuleert Sante Ortolani voor het eerst een theorie die Mobutu's wens van een eigen 'authentieke' cultuur uitdrukkelijk in het architectuurontwerp zelf wil verankeren. De projecten die Ortolani in zijn tweede boekje, *Essais d'architecture*, presenteert, laten zien hoe zo'n architectuur er uit zou kunnen zien: projecten met een plastische vormgeving die op directe wijze refereert aan Congolese artefacten (maskers, bekers, sculpturen).

Die fascinatie voor een sculpturale architectuur deelt Ortolani met Palumbo, maar ook met een andere, op dat ogenblik in Afrika actieve Italiaanse architect, Marcello d'Olivo. Is dat toeval? In Italië beheerste Bruno Zevi immers al enige tijd het debat en het architectuuronderwijs met zijn uitdrukkelijk pleidooi voor een organische architectuur als antwoord op de in zijn ogen toenemende steriliteit van het orthodoxe modernisme. Of moeten we de oorsprong van de fascinatie voor sculpturale architectuur bij Ortolani eerder zoeken in zijn studietijd in Parijs, onder meer aan de Académie des Beaux-Arts, een instituut dat in de jaren '60 een grondige transformatie doormaakte? Het blijft voorlopig gissen naar de reële impact van de man en deze twee kleine geschriften op de architectuur in Congo. Ortolani verbleef immers maar korte tijd in het land, tussen 1972 en 1976, en heeft zelf, voor zover de huidige stand van het onderzoek aangeeft, weinig gebouwd. Maar als professor architectuur aan het *Institut Supérieur d'Architecture de l'Université Nationale du Zaïre* heeft hij in die jaren zijn ideeën wel kunnen doorgeven aan de eerste generaties Congolese architecten. In dat opzicht is zijn derde publicatie die we hier tonen, getiteld *Initiation esthétique à l'art Zairois contemporain*, belangrijk. Het boekje is uitdrukkelijk opgevat als vijf lessen en door Ortolani opgedragen aan de studenten

van het *Institut des sciences et techniques de l'information* in Kinshasa. Veelbetekenend zijn achteraan biografieën opgenomen van Congolese kunstenaars, waaronder twee architecten: Mukadi Mbayi en Tala-Ngai Dia Kimbanseke Elima, die een jarenlange associatie met de hoger vermelde Palumbo zou aangaan. Ortolani typeert Tala Ngai als “le premier architecte zaïrois tant sur le plan chronologique que sur le plan de conception « d'architecture authentique zaïrois »”. Vandaag groeit bij de huidige generatie ontwerpers in Congo de aandacht voor (het werk van) deze eerste Congolese architecten. In een aantal hedendaagse architectuurpraktijken in Congo valt eenzelfde voorkeur op voor een sculpturale architectuur als belichaming van een eigen, Congolese/Afrikaanse identiteit.

Sante Ortolani, *Essais d'architecture authentique en République du Zaïre*, 1977 [facsimile]

Sante Ortolani, *Manifeste de l'architecture zaïroise authentique*, Kinshasa, Editions la grue couronnée, 1975 [facsimile]

Sante Ortolani, *Initation esthétique à l'art Zaïrois contemporain*, Institut des sciences et techniques de l'information, Kinshasa, s.d. [facsimile]

Filosofie

In het milieu van *African Studies* geldt Valentin Yves Mudimbe, die in 1970 aan de Université de Louvain-la-Neuve een doctoraat in de wijsbegeerte behaalde, als een wereldautoriteit. Maar op de boekenplanken van de filosofie-afdelingen in onze bibliotheken zul je zijn werken doorgaans niet aantreffen. Nochtans is de man auteur van een aantal sleutelwerken die de positie van Afrika in het westerse denken kritisch ontleden. In zijn werk gaat Mudimbe op zoek naar de centrale vraag wat Afrika is en wat het betekent om Afrikaan te zijn. In de laudatio die professor Filip de Boeck in 2006 aan de KULeuven uitsprak, naar aanleiding van het toekennen van een eredoctoraat aan Mudimbe, stipte hij het belang van Mudimbe's denken en werk als volgt aan: “Zoals Edward Saïd het oriëntalistische discours zal analyseren, zo disseceert Mudimbe de evolutie van de filosofische discussies over Afrika. Hij bestrijkt daarmee het hele veld van de filosofische antropologie of etnologische filosofie (Lévy-Bruhl, Tempels, Kagame), over de ideologische en politieke filosofie (die tot uitdrukking komt in onder meer de *négritude* beweging van Senghor, of nog de *dependency* theorieën en het marxistische gedachtegoed die in de jaren zestig en zeventig opgeld doen in Afrika) tot de huidige kritische en reflexieve filosofie, waarvan zijn eigen methode –die hij omschrijft als ‘dynamische antropologie’– een uitdrukking is”. Boeken als *The Invention of Africa* (1988) en *The Idea of Africa* (1994) tonen hoe Mudimbe een dialoog aangaat met *maîtres à penser* die in het westerse denken een prominente rol hebben gespeeld, en ook in architectuurkringen bekend zijn: Michel Foucault en Michel De Certeau. Voor ons eigen onderzoek is het feit dat Mudimbe in 1941 in het huidige Likasi is geboren en opgroeide in Katanga in de koloniale tijd van belang. In zijn boek *Le corps glorieux des mots et des êtres* uit 1994 heeft hij immers op tastbare wijze beschreven hoe toponomie een bewuste strategie was van de kolonisator om beslag te leggen op de ruimte in Afrika. Zonder dat boek was ons het belang niet duidelijk geworden van een straatnaam als *Avenue Limite Sud* voor het mentaal inprenten van de raciale segregatie bij de bewoners van een koloniale stad als Lubumbashi.

Valentin Yves Mudimbe, *The invention of Africa : gnosis, philosophy, and the order of knowledge*, Bloomington (Ind.), Indiana university press, 1988

Valentin Yves Mudimbe, *The idea of Africa*. London, Currey, 1994

Literatuur

Als we aan literatuur over Congo denken, komen we, bijna overmiddelijk, uit bij de in 1902 in boekvorm verschenen roman *Heart of Darkness* van Joseph Conrad, of nog, bij de *Gangreen*-trilogie van Jef Geeraerts. Koloniale literatuur is, zeker sinds de opkomst van 'postcolonial studies', een belangrijk onderzoekstopic geworden. Voor Congo vormt Pierre Halen's boek *Le Petit belge avait vu grand: une littérature coloniale* (1993) een belangrijke referentie. Halen presenteert in zijn indringende studie van de Franstalige koloniale literatuur een helder overzicht van een aantal topoi die ook voor de studie van architectuur en stedenbouw in koloniaal Congo relevant zijn, zoals de obsessie met ziekte en koorts in het 'slopende' tropische klimaat, of de verheerlijking van een aantal 'lieux de l'action': wegen, treinen en stations, natuurlijk, en, misschien minder verwacht, de tuin van de koloniale villa. De tuin, zo toont Halen, vormt immers samen met het interieur van de woning een plek die door welbepaalde keuzes in aanleg en beplanting een mentale link met het moederland kan installeren. Voor het bestuderen van de relatie tussen architectuur en de representatie van de koloniale macht in Kinshasa, vormde de meerlagige titel van Halen's studie een inspirerend vertrekpunt: *Le petit belge a vu grand*, een regelmatig terugkerend motto in de koloniale literatuur, kan immers op diverse wijzen worden gelezen en getuigt zowel van grootse ambities als van het gebrek aan visie en slagkracht om die werkelijk te realiseren. Dat is wat de bouwgeschiedenis van de nieuwe residentie van de gouverneur-generaal in Kinshasa, één van de cases in ons onderzoek, ons leert.

Naast Halen's studie tonen we hier ook enkele recente romans, meestal van Congolese auteurs. Ze zijn niet alleen omwille van de verhalen het lezen waard. Wie inzicht wil krijgen op de actuele stedelijke conditie in Kinshasa, doet er bijvoorbeeld goed aan om In Koli Jean Bofane's bijwijlen hilarische, maar soms ook onthutsende relaas te lezen over Isookanga, een 'pygmee' die naar Kinshasa trekt om er 'mondialiste' te worden, terwijl Sinzo Aanza met zijn roman *Généalogie d'une banalité* een indringende blik biedt op het hedendaagse Lubumbashi.

Joseph Conrad, *Heart of darkness*, London, Penguin books, 1989 [1st editie: 1899/1902]

Pierre Halen, *Le petit Belge avait vu grand : une littérature coloniale*, Brussel, Labor, 1993

Yoka Lye Mudaba, *Lettres d'un Kinois à l'oncle du village*, Paris, L'Harmattan, 1995

Antoine Tshitungu Kongolo (ed.), *Aux pays du fleuve et des Grands Lacs. 1: Chocs et rencontres des cultures (de 1885 à nos jours)*, Brussel, Archives et musée de la littérature, 2000

Marie-Louise Mumbu, *Bibish à Kinshasa ou la vie quotidienne de Samantha & co*, Brussel/Kinshasa, Le Cri/Afrique Editions, 2008

Eric Vuillard, *Congo : récit*, Arles, Actes sud, 2012

Lye M. Yoka & Dominique Ranaivoson (eds.), *Chroniques du Congo*, Saint-Maur-des-Fossés/Lubumbashi, Sepia/Picha, 2012

Sinzo Aanza, *Genealogie d'une banalité*, La Roque-d'Anthéron, Vent d'Ailleurs, 2015

Wilfried N'Sondé, *Un Océan, Deux Mers, Trois Continents*, Arles, Actes Sud, 2018

Geschiedenis

Als er al één adjectief te plakken valt op de geschiedenis van koloniaal Congo, dan wel 'gecontesteerd'. Het publieke debat rond het koloniale verleden is in België, maar zeker ook daarbuiten, erg gepolariseerd en gekleurd door de twee prominente 'zwarte episodes' uit de Belgische koloniale geschiedenis, die het koloniale tijdperk chronologisch afbakenen: het 'rood rubber'-regime van koning Leopold II en de moord in 1961 op Patrice Lumumba, de Eerste Minister van het onafhankelijk geworden Congo. Bibliotheken zijn volgeschreven over de koloniale geschiedenis van Congo. In 1996 werd op initiatief van Jean-Luc Vellut al een bijna 4000 titels tellend, bibliografisch overzicht samengesteld met studies die sinds 1960 verschenen over diverse aspecten van de kolonisatie in Congo: boekpublicaties en artikels in –soms weinig toegankelijke– academische tijdschriften; vele dissertaties geschreven aan Belgische, Congolese en buitenlandse instellingen. Met hun project *Wanneer we spreken over kolonisatie* doen de Nederlandse kunstenaars Vesa Faassen en Lukas Verdijk een verdienstelijke poging om de stem van Congolese historici naar voor te halen, omdat die volgens hen nog te afwezig blijft in het debat in Vlaanderen. Wie niet enkel de hoofdtekst maar ook de 'Verantwoording der bronnen' van David Van Reybrouck's *Congo. Een geschiedenis* heeft gelezen, kon nochtans een aantal van die stemmen uit Congo al langer kennen.

We willen met deze selectie twee onderliggende premisses van het project van Faassen en Verdijk kritisch bevragen: één, dat onderzoek naar het Nederlands moet vertaald worden om zichtbaar te zijn in Vlaanderen; en, twee, dat het debat over het koloniale verleden vooral gediend is met het voor het voetlicht brengen van historici uit Congo om de hegemonie van de stem van 'blanke/witte man' te counteren. Uiteraard is het belangrijk om het werk van Congolese historici te volgen. Een aantal onder hen, zoals Elikia M'Bokolo en Isidore Ndaywel è Nziem, zijn bovendien actief in het internationale debat over geschiedenis in Afrika, zoals blijkt uit de bundel *Petit Précis de remise à niveau sur l'histoire africaine à l'usage du président Sarkozy* (2008). Maar mogen we er van uit gaan dat wie werkelijk in Congo geïnteresseerd is, ook de moeite neemt om in het Frans te lezen? En is de stem van de 'blanke/witte' historicus, bij voorbaat, niet (langer) relevant? Dat een aantal cruciale werken van Belgische, maar ook Amerikaanse, Britse, Franse, Italiaanse, Duitse en Portugese historici in Vlaanderen niet of nauwelijks zijn opgemerkt, en al zeker niet in het publieke debat, valt te betreuren. Daarom zetten we er hier een aantal in de vitrine. Tenslotte zijn hier een aantal werken opgenomen die koloniale herinneringen ontsluiten en/of als vertrekpunt nemen voor een reflectie over het koloniale verleden.

Dat we een belangrijk accent op deze sectie in de bibliotheek leggen is, gezien het huidige debat over Congo's koloniale verleden, niet toevallig. Maar de focus is ook groot omdat wie architectuur en stedenbouw in Congo wil bestuderen best een goed zicht heeft op de verschuivingen in de historiografie, al is het maar om de 'politics of design' in koloniaal Congo beter te begrijpen; of om inzicht te

krijgen in de economische ontwikkelingen die om de uitbouw van een specifieke infrastructuur vroegen; of, nog, om te zien dat de stedelijke ruimte en de koloniale landschappen in Congo niet enkel werden gevormd door Congolezen en Belgen, maar evenzeer door tal van andere actoren uit Europa, Afrika en de rest van de wereld. Een goed inzicht in die verschuivende geschiedschrijving is evenzeer belangrijk omdat architectuur en stedenbouw een ideale insteek vormen om die historiografie over koloniaal Congo zelf bij te sturen. Raciale segregatie, bijvoorbeeld, is op heldere wijze afleesbaar in de ruimtes van de stad, het huis of het hospitaal. Tegelijk laat een studie van ruimtelijke processen en van hoe plannen en projecten worden geïmplementeerd, zien hoe die segregatie altijd ambivalent blijft. We hebben nood aan een benadering van de koloniale geschiedenis die de complexiteit ervan niet uit de weg gaat en de binaire logica van 'kolonisator' versus 'gekoloniseerde' kan overstijgen. Dat is de inzet van het onderzoek rond architectuur en stedelijkheid in Congo aan onze vakgroep.

Jean-Luc Vellut, Congo, ambitions et désenchantements, 1880-1960 : carrefours du passé au centre de l'Afrique, Paris, Karthala, 2017

We hebben lang moeten wachten op dit boek, dat een aantal sleutelteksten bundelt uit Jean-Luc Vellut's lange carrière als historicus gespecialiseerd in Congo's koloniale geschiedenis. Via thematische invalshoeken bestrijken de teksten in de bundel de gehele koloniale periode. Lange tijd bleef het zoeken naar Vellut's bijdragen in boeken en tijdschriften waarin hij, lang voordat iemand anders er aandacht aan besteedde, thema's aanboorde die een ander licht werpen op het koloniale verleden. Zijn indringende analyse van de internationale geopolitieke context waarbinnen Leopold II erin slaagde zich meester te maken van een immens territorium in Centraal-Afrika, en de koppeling ervan aan een lucide bespreking van de lokale dynamieken die daarmee gepaard gingen op het terrein, blijft ongeëvenaard. Dat geldt ook voor zijn tekst over de doodstraf in koloniaal Congo, die hier in een herwerkte vorm verschijnt. Want ook dat is Vellut ten voeten uit: deze bundel brengt geen oorspronkelijke versies van bestaande teksten, wel een selectie van eerder verschenen bijdragen die speciaal voor deze uitgave zijn gerevisieerd met inzichten uit recent onderzoek.

Het werk dat aan onze vakgroep over architectuur en stedenbouw gebeurt, is schatplichtig aan Jean-Luc Vellut's kijk op het koloniale Congo. Een deel van het lopende onderzoek kan gelezen worden als een - wat laattijdig - antwoord op vragen die hij ons voor het eerst stelde in 2002, bij de verdediging van een doctoraat over koloniale architectuur. Tijdens de samenwerking in het kader van de tentoonstelling *Het geheugen van Congo. De koloniale tijd*, die in 2005 opende in het Afrika museum in Tervuren, bleef hij ons met lastige onderzoeksvragen prikkelen. Als we vandaag met de onderzoeksgroep 'Niet-Europese architectuur en stedenbouw' ernaar streven om de geschiedenis van architectuur en stedenbouw in Congo te schrijven vanuit een transnationaal én translokaal perspectief, dan heeft dat direct te maken met een centrale uitdaging die in het werk van Vellut ligt besloten. In een 50 pagina's lange, kritische bespreking van het magnum opus van Isidore Ndaywel è Nziem, *Histoire générale du Congo : de l'héritage ancien à la République Démocratique* (1998), beweerde hij immers al dat het wel erg reductief is om Congo's geschiedenis vanuit een exclusief nationalistisch perspectief te schrijven, ongeacht of dat dan een Congolees dan wel een Belgisch perspectief is.

Het werk van Vellut inspireert ook als toonbeeld van eruditie. Elke tekst van zijn hand steunt op diepgaande kennis van een brede waaier aan bronnen, in diverse talen en teruggevonden in archieven verspreid over de wereld. Zijn analyses getuigen steeds van een grondige vertrouwde met de specifieke regio of plek waarover hij schrijft. Zijn werk valt ook op door een helderheid in argumentatie en een reserve om modieus jargon te gebruiken, zelfs al is hij bijzonder goed vertrouwd met de theoretische evoluties binnen de kerndisciplines van koloniale geschiedenis en African Studies. Voor wie in Vellut's werk is geïnteresseerd, is deze bundel zowel bron van voldoening als van frustratie. Ook al zijn hier cruciale, vroeger moeilijke vindbare teksten samengebracht en toegankelijk gemaakt, dan presenteert de bundel slechts een erg select deel van zijn rijke productie. Jean-Luc Vellut verdient een *Oeuvre complète*.

Pamphile Mabilia Mantuba-Ngoma (ed.), La Nouvelle Histoire du Congo. Mélanges eurafricains offerts à Frans Bontinck, C.I.C.M., Cahiers Africains #65-67, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2004

In het licht van het debat dat Faassen en Verdijk hebben willen lanceren, is het belangrijk om de aandacht te vestigen op een initiatief rond een nieuwe geschiedschrijving dat in Congo zelf is geïnitieerd. Deze bundel vormt daarvan een goed voorbeeld. Pamphile Mabilia Mantuba-Ngoma, een historicus van de Université de Kinshasa die in Faassen en Verdijk's project figureert, stond in voor de samenstelling ervan. De subtitel 'mélanges eurafricains' onderlijnt dat Congolese historici niet op een verkrampte manier vertrekken vanuit een binair denken over witte versus zwarte stemmen. De brede waaier van bijdragen, geschreven door auteurs van diverse origine en behorend tot diverse generaties, getuigt integendeel van een zoeken naar dialoog. De bundel brengt hulde aan het pionierswerk van François Bontinck, een missionaris van Scheut die 53 jaar in Congo verbleef en voor het historisch onderzoek in Congo een cruciale rol heeft gespeeld door (jonge) Congolese historici te stimuleren nieuwe historische vraagstukken met betrekking tot de geschiedenis van Congo op te nemen. De bibliotheek die hij in Kinshasa heeft samengesteld en nagelaten, vormt vandaag voor Congolese historici een onderzoeksinstrument van onschatbare waarde. Ook de verschillende onderzoekers en studenten van onze vakgroep hebben er tijdens hun veldwerk in Congo hun voordeel mee gedaan. Tegelijk geeft de bundel een goed zicht op figuren die in Congo, maar ook in België en daarbuiten, actief met Congo-onderzoek bezig zijn. Dat geldt bij uitbreiding voor de andere, aan koloniale geschiedenis gewijde volumes uit de *Cahiers Africains*-reeks waarin deze bundel verscheen, en die mede door het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika wordt uitgegeven. In het licht van de huidige debatten is het nuttig deze publicaties een vitrine te geven. Maar dit veronderstelt wel de bereidheid om in het Frans te lezen.

Nancy Rose Hunt, A Nervous State. Violence, Remedies and Reverie in Colonial Congo, Durham: Duke University Press, 2016

Nancy Rose Hunt lezen is een uitdaging. De lectuur van haar eerste boek, het in 1999 verschenen *A colonial lexicon of birth ritual, medicalization, and mobility in the Congo*, kostte ons verschillende maanden. Dat lag voor een deel aan het voor ons nog vrij onbekende onderwerp, maar evenzeer aan het eerder ongewone genre. We waren op dat moment nog weinig vertrouwd met literatuur uit het veld van *African Studies*. Het boek presenteert een rigoureuze, intrigerende maar tegelijk complexe historische analyse die steunt op een brede waaier aan

unieke, vaak obscure archiefbronnen uit vooral Belgische en Congolese archieven; op informatie verzameld tijdens veldwerkobservaties en gesprekken met bevoorrechte getuigen; en dat alles doorspekt met theoretische reflecties, gevoed door vele disciplines: koloniale geschiedenis, medische geschiedenis, antropologie, postkoloniale theorie en orale geschiedenis. Aan het eind van een lang en lastig leesproces was een wereld opengegaan en kregen we voor het eerst het gevoel iets van de complexiteit van een Afrikaanse realiteit te hebben begrepen. Eenzelfde uitdaging vormt Nancy Hunt's nieuwe boek, *A Nervous State. Violence, Remedies and Reverie in Colonial Congo*, een boek dat twee jaar na verschijnen internationaal als een referentiewerk wordt beschouwd. In deze studie focust Hunt op de 'afterlives of violence and harm' in een regio die door het rood rubber-regime van koning Leopold II zwaar werd getroffen. Opnieuw leidt ze de lezer mee op een avontuurlijke tocht die op basis van een erg rijke waaier aan geschreven en orale bronnen de agency van subalterne en koloniale actoren voor het voetlicht brengt, en de erg diverse, en soms onverwachte, manieren laat zien waarmee die actoren met (de erfenis van die geschiedenis van) koloniaal geweld zijn omgegaan. Voor ons onderzoek is vooral de wijze waarop in dit nieuwe boek de twee gezichten van de koloniale staat wordt blootgelegd, inspirerend: Hunt typeert de Belgische koloniale staat tegelijk als een bio-politieke en als een "nerveuze/geënerveerde". Precies deze dualiteit maakt dat in deze regio net zo goed een modern en goed uitgerust hospitaal voor de behandeling van infertiliteit kon worden ingeplant als "a bleak penal colony".

Luc Vints, *Kongo made in Belgium : beeld van een kolonie in film en propaganda*, Leuven, Kritak, 1984

Jean Mutamba-Makombo, *L'Histoire du Zaïre par les textes. Tome 2 : 1885-1955*, Kinshasa, EDIDEPS, 1987

Florence Loriaux et. al. (ed.), *Bibliographie historique du Zaïre à l'époque coloniale (1880-1960) : travaux publiés en 1960-1996*, Louvain-la-Neuve, UCL. Centre d'histoire de l'Afrique, 1996

Isidore Ndaywel è Nziem, *Histoire générale du Congo : de l'héritage ancien à la République Démocratique*, Paris, Duculot, 1998

Johannes Fabian, *Out of our minds : reason and madness in the exploration of Central Africa*, Berkeley (Calif.) by University of California press, 2000

Marie-Bénédicte Dembour, *Recalling the Belgian Congo : conversations and introspection*, New York (N.Y.), Berghahn, 2000

Violaine Sizaïre (ed.), *Mémoires de Lubumbashi : images, objets, paroles: Ukumbusho (souvenir)*, Paris: L'Harmattan, 2001

Jean-Luc Vellut (ed.), *Itinéraires croisés de la modernité : Congo belge (1920-1950)*, Cahiers Africains, # 43-44, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2001

Geert Castryck & Hein Van Hee, "Afrikaanse geschiedenis – Belgische traditie", themanummer Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, XXXII, 2002, 3-4

Bambi Ceuppens, *Onze Congo? Congolezen over de kolonisatie*, Leuven Davidsfonds, 2003

Pamphile Mabiala Mantuba-Ngoma (ed.), *La Nouvelle Histoire du Congo. Mélanges eurafricains offerts à Frans Bontinck, C.I.C.M., Cahiers Africains #65-67, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2004.*

Jean-Luc Vellut et. al. (ed.), *Het geheugen van Congo : de koloniale tijd*, Gent, Snoeck, 2005

Karel Arnaut, Bambi Ceuppens & Daniël Vangroenweghe, *Leopolds Congo : dromen en nachtmerries*, Watou, De Queeste, 2005

Amandine Lauro, *Coloniaux, ménagères et prostituées au Congo belge (1885-1930)*, Loverval, Labor, 2005

Danielle de Lame & Donatien Dibwe Dia Mwembu (eds.), *Tout passe. Instantanés populaires et traces du passé à Lubumbashi*, Cahiers Africains, # 71, Paris/Tervuren, L'Harmattan/KMMA, 2005

Guy Vanthemsche, *Nouvelle histoire de Belgique. : empreintes d'une colonie, 1885-1980*, Bruxelles, Éd. Complexe, 2007

Frans Buelens, *Congo 1885-1960. Een financieel economische geschiedenis*, Berchem, Epo, 2007

Lieve Spaas, *How Belgium colonized the mind of the Congo : seeking the memory of an African people*, Lewiston (N.Y.), Edwin Mellen Press, 2007

Jacques Vanderlinden (ed.), *Main d'oeuvre, Église, capital et administration dans le Congo des années trente*, Brussel, Académie Royale des Sciences d'outre-mer

Rosario Giordano, *Belges et Italiens du Congo-Kinshasa. Récits de vie avant et après l'indépendance*, Paris, L'Harmattan, 2008

Adame Ba Konaré (ed.), *Petit Précis de remise à niveau sur l'histoire africaine à l'usage du président Sarkozy*, Paris, La Découverte, 2008

Zana Aziza Etambala, *De teloorgang van een modelkolonie : Belgisch Congo (1958-1960)*, Leuven, Acco, 2008

Vincent Viaene, David Van Reybrouck & Bambi Ceuppens, *Congo in België : Koloniale cultuur in de metropool*, Leuven, Leuven University Press, 2009

David Van Reybrouck, *Congo : een geschiedenis*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2010

Jan Vansina, *Being colonized : the Kuba experience in rural Congo, 1880 - 1960*, Madison, The University of Wisconsin Press, 2010

Patricia Van Schuylenbergh (ed.), *L'Afrique belge aux XIXe et XXe siècles : nouvelles recherches et perspectives en histoire coloniale*, Brussel, Peter Lang, 2014

Nancy Rose Hunt, *A Nervous State. Violence, Remedies and Reverie in Colonial Congo*, Durham: Duke University Press, 2016

Charles Didier Gondola, *Tropical Cowboys. Westerns, Violence and Masculinity in Kinshasa*, Bloomington, Indiana University Press, 2016

Jean-Luc Vellut, *Congo, ambitions et désenchantements, 1880-1960 : carrefours du passé au centre de l'Afrique*, Paris, Karthala, 2017

Pamphile Mabiala Mantuba-Ngoma & Zana Aziza Etambala (eds.), *La société congolaise face à la modernité (1700-2010) : mélanges eurafricains offerts à Jean-Luc Vellut*, Cahiers Africains, # 89, Paris/Tervuren, L'Harmattan/Musée royal de l'Afrique centrale, 2017

Vesna Faassen & Lukas Verdijk (eds.), *Wanneer we spreken over kolonisatie/quand on parle de la colonisation.*, s.l., 2018

Emmanuel Blanchard, Marieke Bloembergen & Amandine Lauro (eds.), *Policing in colonial empires : cases, connections, boundaries (ca. 1850-1970)*, Brussel/New York, P.I.E. Peter Lang, 2018

Kunst

Over kunst in Congo is veel geschreven. De beschikbare literatuur omvat studies over wat, soms met een te beperkte term, wordt aangeduid als 'traditionele kunst', en waarvan in vele westerse musea omvangrijke collecties te zien zijn. Daarnaast zijn er talloze publicaties over de 20^{ste} eeuwse kunst in Congo, die vaak inzomen op specifieke producties: de schilderdoeken van Lubaki en Djilatendo (Tsela Tendu), die al in de interbellumperiode in België te zien waren; de zogenaamde 'populaire schilderkunst', die vanaf de jaren '70 floreerde in de stedelijke centra in Congo; of de markante 'maquettes extrêmes' van Bodys Iseke Kingelez, die eind jaren '80 werden ontdekt en recent terug in de aandacht werden gebracht door een tentoonstelling in het Moma, New York; het werk van een nieuwe generatie jonge kunstenaars, zoals Sammy Baloji of de veel te jong gestorven fotograaf Kiripi Katembo. Door de 'historiographical turn' in de kunsten zijn recent diverse kunstenaars ook aan de slag gegaan met het koloniale en postkoloniale verleden van Congo. De tentoonstelling *Beauté Congo 1926-2015*, die in 2015 op initiatief van André Magnin plaatsvond in de Fondation Cartier in Parijs, geeft aan hoezeer die 20^{ste} eeuwse productie vandaag een plaats heeft verworven binnen de kunstgeschiedenis én op de internationale kunstmarkt. Naast overzichtswerken en tentoonstellingscatalogi, zijn vandaag ook diverse excellente, historische studies beschikbaar die een al te eenvoudige lectuur van Congolese kunst in vraag stellen en de beperkte inzetbaarheid laten zien van categorieën als 'traditioneel' en 'modern'. Zoë Strother's *Inventing masks : agency and history in the art of the Central Pende* laat bijvoorbeeld zien dat de *Pende* maskers, die in de westerse kunstgeschiedenis bekend zijn omdat ze volgens bepaalde auteurs een inspiratiebron vormden voor het kubisme, helemaal niet een 'statische' kunstvorm zijn. Ze vormen, integendeel, een culturele expressie die evolueerde doorheen de tijd en inspeelde op de nieuwe condities die de kolonisatie in de regio binnenbracht. Dergelijke literatuur bevat belangrijke lessen voor wie over architectuur in Congo wil schrijven, omdat ze het problematische karakter van de notie 'authenticity' blootleggen, iets wat ook Sarah Van Beurden op overtuigende manier doet.

Sarah Van Beurden, *Authentically African : arts and the transnational politics of Congolese culture*, Athens-Ohio, Ohio University Press, 2015

In het licht van de recente debatten over de restitutie van Afrikaanse artefacten in westerse musea naar de plek van origine, is Sarah Van Beurden's boek relevanter dan ooit. Ze geeft aan dat die vraag naar restitutie niet nieuw is, maar net een lange voorgeschiedenis heeft. Bovendien toont het boek aan dat we dit debat niet in simplistische termen mogen voeren. Ook hier geldt dat 'history matters'. In haar studie, die in belangrijke mate focust op de collectiegeschiedenissen van het Koninklijk Museum van Midden-Afrika en het *Institut des Musées Nationaux* in Kinshasa, toont Van Beurden het complexe krachtenspel dat zogenaamd 'traditionele' kunstvoorwerpen doet 'reizen' en hoe deze artefacten daarbij kunnen worden

ingezet voor politieke doeleinden. Dat was met name het geval tijdens het Mobutu-regime, wanneer de president van het onafhankelijke Zaïre, in het kader van zijn 'Recours à l'authenticité'-politiek, kunst als een instrument van 'nation building' inzet. Mobutu zou daarom zwaar investeren in een aantal tentoonstellingen van Congolese kunst in prestigieuze buitenlandse musea en instellingen, maar tegelijk een discussie over restitutie aangaan met het Afrika museum in Tervuren. Van Beurden stelt in haar analyse de notie van 'cultural guardianship' centraal. Wie kent waarde toe aan Congolese artefacten, en waarom, en op welk specifiek moment en in welke specifieke context? Revelerend is haar bespreking van de rol die Frans Olbrechts, voormalig directeur van het KMMMA en ooit professor Afrikaanse kunst aan de Universiteit Gent, speelde, onder meer door de introductie van de notie 'meesterwerk'. Ze toont daarmee aan hoe dergelijke artefacten door deze operatie niet alleen culturele, maar ook een economische waarde verwierven op de internationale kunstmarkt. Het is goed om dit alles in het achterhoofd te houden als we straks de nieuwe opstellingen van Afrikaanse kunst in het gerenoveerde Afrika-museum gaan bezoeken. Want de vraag naar 'cultural guardianship' met betrekking tot de Congolese kunst blijft brandend actueel.

Tsela Tendu & Vincent Meessen, *Patterns for (re)cognition*, Brussel/Gent, Bozar/Snoeck, 2017

Vincent Meessen's catalogus *Patterns for (re)cognition* vormt een indringend voorbeeld van wat een artistieke praktijk vermag die zich inschrijft in een 'historiographical turn'. Meessen, die ook indruk maakte met zijn Belgische bijdrage aan de Kunstbiënnale van Venetië in 2015, getiteld *Personne et les autres*, presenteert in dit project het werk van een Congolese schilder, 'Tsela Tendu', die in de literatuur meer bekend is onder de naam Djilatendo. Kunsthistorici hadden het werk van Tsela Tendu, die in de jaren '20 en '30 actief was, al langer herontdekt en in tentoonstellingen en publicaties over 20^{ste} eeuwse Afrikaanse kunst opgevoerd. Meessen wijst terecht op de –reeds goed gedocumenteerde– rol van Gaston-Denys Perier, een koloniale ambtenaar, in de promotie van deze Congolese kunst in België tijdens de jaren '30. Maar hij zet Tsela Tendu in een totaal nieuw perspectief, door bewust te kiezen om enkel het geometrische werk van de schilder te tonen en het te confronteren met films van de Franse psycholoog André Ombredane wiens experimenten met geometrische puzzels in het Belgisch Congo van de jaren '50, bedoeld waren om het 'mentale niveau van het zwarte volk' te testen. Met deze confrontatie werpt Meessen lastige vragen op omtrent de rol van abstractie in zowel het modernisme als in de '(cultural) politics' van het Belgisch kolonialisme.

Pamphile Mabiala Mantuba-Ngoma, *Frauen, Kunsthandwerk und Kultur bei den Yombe in Zaïre*, Göttingen, Edition Re, 1989

Bogumil Jewsiewicki, *Painting in Zaïre : from the invention of the West to the representation of social self*, Munich, Prestel, 1991

Bogumil Jewsiewicki, *Peintres de cases, imagiers et savants populaires du Congo, 1900-1960 : un essai d'histoire de l'esthétique indigène*, Montrouge, Centrale des revues, 1991

Jean-Luc Vellut et. al., *Het ontstaan van de hedendaagse schilderkunst in Midden-Afrika 1930-1970*, Tervuren, Koninklijk museum voor Midden-Afrika, 1992

Pamphile Mabiala Mantuba-Ngoma, *Méthodologie des arts plastiques de l'Afrique noire*, Köln, Köppe, 1994

Patricia Van Schuylenbergh & Françoise Morimont, *Rencontres artistiques Belgique-Congo, 1920-1950*, Louvain-la-Neuve, UCL. Centre d'histoire de l'Afrique, 1995

- Johannes Fabian & Tshibumba Kanda Matulu**, Remembering the present : painting and popular history in Zaïre, Berkeley (Calif.), University of California press, 1996
- Zoë Strother**, Inventing masks : agency and history in the art of the Central Pende, Chicago: University of Chicago press, 1998
- Bogumil Jewsiewicki & Donatien Dibwe dia Mwembu** (eds.), A Congo chronicle : Patrice Lumumba in urban art, New York (N.Y.) by Museum for African art, 1999
- Boris Wastiau**, ExltCongoMuseum. Een essay over het 'sociale leven' van de meesterwerken uit het museum van Tervuren, Tervuren, KMMA, 2000
- Toma Muteba Luntumbue** (ed.), ExltCongoMuseum. Hedendaagse kunst, Tervuren, KMMA, 2001
- Constantijn Petridis** (ed.), Frans M. Olbrechts 1899-1958 : op zoek naar kunst in Afrika, Antwerpen, Etnografisch Museum, 2001.
- Roger-Pierre Turine**, Les arts du Congo. D'hier à nos jours, La Renaissance du livre, 2007
- Anne-Marie Bouttiaux et. al.**, Persona. Maskers uit Afrika : verborgen en ontsluitende identiteiten, Tervuren, Koninklijk museum voor Midden-Afrika, 2009
- Kirsten Pinter, Larissa Fösster & Christian Hanussek** (eds.), Afropolis. City, Media, Art [exhibition catalogue], Johannesburg: Janaca Press, 2013 [1st German edition: 2010]
- Sven Augustijnen**, Spectres [tentoonstellingscatalogus], Brussel, Wiels, 2011
- Simon Njami** (ed.), *Rencontres Picha. Biennale de Lubumbashi du 13 au 17 octobre 2010*, Filigraines, Paris, 2012
- Vincent Meessen**, *Personne et les autres* (the Belgian Pavilion at the 56th International Art Exhibition La Biennale in Venice), Milan, Mousse Publishing, 2015
- Kiripi Katembo**, Transit – DRC, Brussel, Africalia Editions & Stichting Kunstboek, 2015
- Sarah Van Beurden**, Authentically African : arts and the transnational politics of Congolese culture, Athens-Ohio, Ohio University Press, 2015
- André Magnin**, *Beauté Congo : 1926-2015 : Congo kitoko*, Paris, Fondation Cartier pour l'art contemporain, 2015 [voorlopig niet beschikbaar]
- Sara Middernacht, Patrick Mudekereza et. al.**, Revolution Room, Lubumbashi/ Johannesburg, Waza Centre d'Art, Vansa, 2017
- Tsela Tendu & Vincent Meessen**, Patterns for (re)cognition, Brussel/Gent, Bozar/ Snoeck, 2017
- Sarah Suzuki** (ed.), *Bodys Isek Kingelez*, New York, Museum of Modern Art, 2018

Design

Wie aan Afrika denkt, denkt wellicht niet meteen aan design. Toch heeft het continent zich de laatste jaren ontpopt tot een belangrijke broeihaard van creativiteit en design. In 2016 verscheen het boek *What Africa can do for Europe*, waarin 31 "ideas to inspire the world" worden gepresenteerd, van architectuur over meubelontwerp tot mode. Het Afrikaanse design vindt de weg naar de wereld via bladen als *Ogojiii*, die je vandaag in press shops op internationale luchthavens kan kopen, of het in Kaapstad gebaseerde *Design Indaba*. Toch heeft design in Afrika al een veel langere geschiedenis en toont het recent verschenen boek *Flow of Forms* van Kirsten Pinther en Alexandra Weigand voorbeelden van de langdurige interactie tussen Afrika en Europa op het vlak van design, hier begrepen in de brede zin van het woord. Net zoals er in de architectuurgeschiedenis een oproep weerklinkt naar meer 'Global History', is dat momenteel ook het geval in de –nog relatief jonge– discipline van *Design History*. Voor Congo moet dat onderzoek weliswaar nog beginnen, maar een eerste prospectie tijdens de voorbereiding van een artikel over *fifties* design-meubilair in Congo maakte duidelijk dat daar nog een braakliggend, en potentieel erg rijk onderzoeksterrein ligt.

- Kirsten Pinther & Alexandra Weigand** (eds.), *Flow of forms. Design Histories between Africa and Europe*, Bielefeld, Transcript, 2018
- Bas C van Lier et. al.**, *What Africa can do for Europe : 31 brilliant ideas to inspire the world*, Amsterdam, What Design Can Do, 2016
- Fredie Floré & Cammie McAtee** (eds.), *The Politics of Furniture. Identity, Diplomacy and Persuasion in Post-War Interiors*, Routledge, Abingdon, 2017
- Ogojiii**, African Innovation in Design Magazine. #9, 2016
- Glenn Adamson, Giorgio Riello, Sarah Teasley** (eds.), *Global design history*, New York, Routledge, 2011

Bouwtechniek

Bouwen in de tropen bleek al gauw een complexe zaak, die de eerste koloniale voor heel wat uitdagingen stelde. De eerste handboeken voor hen die zouden afreizen naar de kolonie, bevatten doorgaans een sectie over het bouwen van een baksteenoven en handige tips voor het maken van houten spanten, het kiezen van een goede, 'gezonde' bouwsite, etc. Het zou echter nog een hele tijd duren voor er effectief een wetenschappelijk inzicht ontstond over hoe het menselijk lichaam reageert op de erg verschillende condities van temperatuur en, vooral, luchtvochtigheid. Pas in de jaren '50 wordt op wetenschappelijke wijze het belang aangetoond van dwarse ventilatie in het genereren van een 'binnencomfort' in de tropen, én vooral hoe het architectuurontwerp, via een specifieke opvatting van plan, gevel en doorsnede, daarbij het verschil kan maken. Inzicht in de evolutie van de discipline van de bouwfysica is daarom onontbeerlijk voor een goed begrip van de ontwikkelingen in de architectuur in Congo. Veel valt te leren uit wat er in diverse historische bronnen over bouwmaterialen en –methodes staat geschreven en hoe die informatie, al dan niet, spoort met bronnen in het moederland. De eerste koloniale constructies werden doorgaans samengesteld uit in België/Europa geprefabriceerde componenten (meestal in metaal, soms in hout), terwijl missiecongregaties snel een bakstenen architectuur introduceerden. Met het opstarten van een lokale productie van cement vanaf de jaren '20, doet beton zijn intrede en wordt het één van de cruciale bouwmaterialen tijdens de na-oorlogse *building boom*. De bouwtechnische realisatie van gebouwen in Congo/Afrika en de erin betrokken actoren –grote Belgische bouwbedrijven als *Blaton-Aubert*, maar ook andere spelers, zoals het Italiaanse *Astaldi*– vormen vandaag onderwerp van innovatief onderzoek, ook aan onze vakgroep. Zo kunnen we bijdragen aan de historiografie van wat Adrian Forty de 'geopolitics of (global) concrete' noemt, of aan bouwhistorische studies met betrekking tot de complexe 'division of labor' in contexten die lange tijd door raciale scheiding werden getypeerd. Het sterk opkomende veld van *Construction History* volgt in die zin de trend naar een meer 'Global History'-geïnspireerde benadering. Congo blijkt daarvoor een erg dankbare case study.

Egide-Jean Devroey, *Habitations coloniales et conditionnement d'air sous les tropiques*. Brussel, Institut Royal Colonial Belge, Section Sciences Techniques, Tome II, 2, 1940 [facsimile]

Ingenieur Egide-Jean Devroey (1894-1972) is een opmerkelijk figuur binnen de koloniale administratie. Actief in Congo vanaf 1920 en meer bepaald in Katanga waar hij onder meer de leiding heeft over de provinciale sectie van de Dienst Openbare Werken en het stadsbeeld van Lubumbashi mee bepaalt, klimt hij snel op in de rangorde. In 1932 wordt hij *Ingénieur en chef de la Colonie*. Bij zijn terugkeer naar België, in 1938, wordt hij snel technisch consultant van het Ministerie van Koloniën. In die hoedanigheid stelt hij talloze technische rapporten op over een brede waaier aan thema's, van het hydrografisch bekken van de Congo stroom

in Beneden-Congo tot de toepassing van voorgespannen beton in de kolonie. Deze studie over het ontwerp van woningen in Congo en de toepassing van airconditioning is bijzonder omdat ze een goed voorbeeld vormt van hoe de koloniale administratie in tal van domeinen op selectieve wijze expertise ontleent 'van elders'. Devroey's studie bevat talloze voorbeelden van woning- en gebouwenontwerpen in andere koloniale territoria, van Nederlands-Indië tot Libië onder Italiaans bewind, terwijl het theoretische luik steunt op de meest recente wetenschappelijke bevindingen uit Frankrijk en de Verenigde Staten. En, opmerkelijk, één van zijn cruciale bronnen is een Duitse studie uit 1938 van ingenieur Friedrich Vick, *Einfluss des tropischen Klimas auf Gestaltung und Konstruktion der Gebäude*.

Egide-Jean Devroey, *Habitations coloniales et conditionnement d'air sous les tropiques*. Brussel, Institut Royal Colonial Belge, Section Sciences Techniques, Tome II, 2, 1940 [facsimile]

Egide-Jean Devroey, *La réglementation sur les constructions au Congo belge*, Brussel, Falk, 1941 [facsimile]

Egide-Jean Devroey, *Le béton précontraint aux colonies. Présentation d'un projet de pont démontable en éléments de série préfabriqués*, Institut Royal Colonial Belge, Section Sciences Techniques, -Tome IV, 1, 1944 [Facsimile]

Astaldi, *Astaldi Estero. Costruzioni Civili ed Impianti Industriali*, Roma, s.d. [facsimile]

Paul Dequeker & Kanene Mudimubade, *L'Architecture tropicale : théorie et mise en pratique en Afrique tropical humide*, Kinshasa, Centre de recherches pédagogiques, 1992

Ine Wouters et. al. (ed.), *Building Knowledge. Constructing Histories*, 2 vols., London, CRC Press, 2018

Maurice Culot et. al., *Blaton : une dynastie de bâtisseurs*, Brussel, Archives d'architecture moderne, 2018

Colofon/ devitrine #3 is samengesteld door Johan Lagae op uitnodiging van Mieke Osselaer en Katrien Van Roste, naar aanleiding van de heropening van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Tervuren. De tentoonstelling loopt van 12 december 2018 tot 8 maart 2019. Dank aan Katrien en Mieke voor de uitnodiging en het vele werk verzet voor de realisatie van deze tentoonstelling; aan Dirk De Meyer voor het akkoord om deze operaties op de Faculteitsbibliotheek te mogen uitvoeren; aan de volledige staf van de Faculteitsbibliotheek Ingenieurswetenschappen en Architectuur, in het bijzonder Rik Vanmoerkerke; aan alle bruikleengevers; aan Luc Taerwe voor de schenking van de foto van de *Gare Fluviale* in Kinshasa. Bijzondere dank aan Robby Fivez voor de opmaak van de brochure en van de tekstpanelen in de tentoonstelling; aan Katrien, Robby en Rik voor de tekstredactie (uiteraard zijn alle resterende fouten voor rekening van de samensteller). Dank aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw om te investeren in het onderzoek rond niet-Europese architectuur en stedelijkheid, en in het uitbreiden van de collectie van de Faculteitsbibliotheek met publicaties rond deze thematiek. Naast alle huidige en vroegere leden van de onderzoeksgroep rond niet-Europese architectuur en stedelijkheid (Luce Beeckmans, Kim De Raedt, Sofie Boonen, Jens van de Maele, Simon-De Nys Ketels, Robby Fivez, Kristien Geenen, Roelof Griffioen, Hong Wan Chan, Laurence Heindryckx, Sam Lanckriet, Bram Vandemoortel), dankt Johan Lagae in het bijzonder de vele studenten die over de jaren heen met veel enthousiasme hebben geparticipeerd in het historisch onderzoek over Congo. Een bijzonder woord van dank aan Jean-Luc Vellut, Jacob Sabakinu Kivilu, Nancy Rose Hunt, Patrick Mudekereza, Sammy Baloji, Donatien Dibwe Mia Mwembu, Filip de Boeck, Els de Palmenaer, en de vele Congo-onderzoekers, dichtbij en veraf, die elk op hun manier onze blik op Congo mee hebben vormgegeven. Tenslotte willen we hier Sabine, Otto, Max en Bas bedanken, die onze Congo-fascinatie (blijven) tolereren.

Curator/ Johan Lagae is hoogleraar aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, waar hij 20ste eeuwse architectuurgeschiedenis doceert met een bijzondere focus op de niet-Europese context. Hij studeerde als ingenieur-architect af aan de Universiteit Gent in 1991, verbleef nadien vier maanden in Caïro, Egypte, en participeerde als architect in een twee maanden durende archeologische expeditie in Umm-al-Quwain (Verenigde Arabische Emiraten) in de herfst van 1992. In 1993 werkte hij zes maanden als projectleider voor Architectuur als BuurVzw (Gent). Begin 1994 beëindigde hij zijn stage als architect. Vanaf februari 1994 was hij aan de UGent verbonden. In de herfst van 2007 verbleef hij als *Chercheur invité* aan het *Institut National d'Histoire de l'Art* in Parijs. Van begin september 2019 tot eind januari 2020 resideert hij als fellow aan het *Institut des Études Avancées* in Parijs.

In 2002 behaalde hij aan de UGent een doctoraat met een proefschrift over Belgische koloniale architectuur. Hij verrichtte onderzoek naar architectuur en stedelijkheid in voornamelijk Centraal-Afrika, maar publiceerde ook over koloniaal erfgoed, over koloniale fotografie en over de representatie van Belgisch Kongo op internationale en wereldtentoonstellingen. Zijn recente werk focust bijkomend op de architectuur in Afrika na de onafhankelijkheid. Hij publiceerde in internationale tijdschriften, schreef bijdragen voor verzamelwerken en tentoonstellingscatalogi, en is (co-)auteur van meerdere boekpublicaties. Hij was lange tijd redactielid van het tijdschrift OASE en is mede-oprichter van ABE-journal, een open access academisch tijdschrift gewijd aan 19de en 20ste eeuwse architectuur buiten Europa. Samen met Mercedes Volait (inVisu, Parijs) initieerde en leidde hij de COST Action # IS0904, getiteld "European Architecture Beyond Europe" (2010-2014).

Daarnaast is hij actief als curator en was betrokken bij diverse Congo-tentoonstellingen waaronder *Het geheugen van Congo. De koloniale tijd* (Tervuren, 2005), *Congo. Paysages urbains, regards croisés* (samen met Marc Gemoets, Brussels, 2007 – Kinshasa, 2010), *Congo belge en images* (samen met Carl De Keyzer, Antwerpen, 2010 / Groningen, Tervuren, 2011), *Congo Far West. Arts, Sciences & Collections* (samen met Sammy Baloji, Patrick Mudekereza en Sabine Cornelis, Tervuren, 2011 – Lubumbashi, 2013), en meest recent, *À chacun sa maison. Housing in the Belgian Congo 1945-1960* (Brussel, 2018). Met zijn onderzoeksgroep leverde hij ook bijdragen aan internationale tentoonstellingen, waaronder *Afropolis, Stadt. Medien, Kunst* (Keulen, 2010), *Africa Big Change Big Chance* (Milaan, 2014), *Picha Rencontres* (Lubumbashi, 2010 – 2013), en *Kinshasa Chroniques* (Parijs 2020). In 2018 werd hij door het Canadian Center for Architecture in Montréal (CCA) uitgenodigd als extern adviseur voor het interdisciplinaire onderzoeksproject *Re-centring Africa. Postcolonial Perspectives on Architecture* (2019-2021).

devitrine is een initiatief van de Faculteitsbibliotheek Ingenieurswetenschappen en Architectuur. Het is een programma van kleine tentoonstellingen die telkens andere fragmenten uit de rijke verzameling — van de faculteit, de vakgroep architectuur en stedenbouw en de Bekaert-collectie — onder de aandacht wil brengen. **devitrine #3** werd aangevuld met werken uit de Universiteitsbibliotheek en de Faculteitsbibliotheek Letteren & Wijsbegeerte.

Een onderzoeker, een architect, een kunstenaar, een bibliothecaris, ... kan er zijn meest persoonlijke selectie tonen. Op die manier worden voortdurend nieuwe, ongekende schatten uit de collectie bovengehaald en in een onverwachte samenhang gebracht. Tegelijk biedt **devitrine** een publieke blik op de vaak verborgen krochten van het onderzoek of op wat ieder van ons stimuleert in zijn of haar wetenschappelijke exploraties.

devitrine

Faculteitsbibliotheek Ingenieurswetenschappen en Architectuur,
Pool Architectuur, Jozef Plateastraat 22, 9000 Gent

Vanaf 12 december 2018 tot 8 maart 2019.

Open tijdens de openingsuren van de bibliotheek.

(ma-do 9u-18u, vr 9u-16u)

Contact :

Johan Lagae, curator, johan.lagae@ugent.be

Mieken Osselaer mieken.osselaer@ugent.be &

Katrien Van Roste, katrien.vanroste@ugent.be

Faculteitsbibliotheek FEA